

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE
ZNANOSTI

KNJIGE I KNJIŽNICE
U STAROJ I SREDNJOVJEKOVNOJ INDIJI

Mentorica: dr. sc. Ivana Hebrang Grgić, doc.

Student: Mario Šimić

Zagreb, 2015.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Indska dolinska civilizacija i protoindijsko pismo.....	3
3. Vedska kultura i usmena predaja.....	7
4. Pojava pisma i knjige.....	10
5. Knjižnice stare Indije.....	15
5.1. Knjižnice pri buddhističkim samostanima.....	15
5.2. Knjižnice pri velikim centrima učenosti.....	17
5.2.1. Istočna Indija i Centralna Indija.....	17
5.2.2. Zapadna Indija.....	19
5.3. Privatne i dvorske knjižnice.....	20
5.4. Džainske knjižnice Zapadne Indije.....	20
5.5. Knjižnice Južne Indije.....	23
6. Srednjovjekovne knjižnice : knjižnice za vrijeme muslimanske vladavine.....	24
7. Organizacija knjižnica.....	29
7.1. Knjižničari.....	31
7.2. Klasifikacija i katalogizacija.....	32
8. Pisaći materijal i uvez knjiga u Indiji.....	35
8.1. Pisaći materijal.....	35
8.2. Uvez.....	38
9. Prepisivačka djelatnost i pisari.....	40
10. Knjiga u religioznom životu.....	44

11. Sačuvano blago.....	48
Zaključak.....	51
Popis slika.....	53
Literatura.....	55

1. UVOD

Svrha je ovog diplomskog rada prikazati razvoj knjige i knjižnica u kulturi stare i srednjovjekovne Indije, kulturi koja se uvijek snažno oslanjala na usmenu tradiciju i koja je uvijek bila nepovjerljiva prema pisanoj riječi.

Pismo se na indijskom potkontinentu pojavljuje vrlo rano, u Indskoj dolinskoj civilizaciji u 3. tisućljeću pr. n. e. Ta civilizacija za sobom je ostavila brojne predmete u obliku pečatnjaka na kojima se nalaze reljefi i natpisi, još do danas, sasvim nepoznata pisma. Indska je kultura doživjela silovit i nagao kraj, po arheološkim nalazima poslije 2000. pr. n. e., vjerojatno zahvaljujući upadima divljih barbarskih plemena sa zapada, Arijevaca¹.

Arijevcu su u Indiju donijeli svoj indoeuropski jezik i svojevrsnu vjeru i književnost srodnu onima što se susreću kod ostalih starih indoeuropskih naroda. Najstariji književno-religijski spomenik indijskih Arijevaca su Vede, zbornik indijske književnosti. U najstarijoj Vedi, *R̥gvedi*, nastaloj između 1500. i 1000. pr. n. e., ni jednom se ne spominje pisanje². Arijevci su u to doba bili nepismeni. Stoljećima se rastuća vjerska literatura prenosila isključivo usmenim putem s pokoljenja na pokoljenje. I u vrijeme kad su u Indiji bila u upotrebi već dva pisma, glavni je način prenošenja vjerskih, literarnih i znanstvenih tekstova iz generacije u generaciju ostala usmena predaja. Moćna svećenička kasta brahmana ljubomorno je čuvala znanje na kojem je temeljila svoju moć.

Zbog pojave pisma (3. st. pr. n. e.) te povećanja literature i znanja u daljnjim stoljećima, osobito za vrijeme klasičnog ili zlatnog perioda (vladavina dinastije Gupta, 4. – 6. st.), usmena tradicija više nije bila pogodna. Proizvodnja knjige snažno se razvija zahvaljujući otvaranju brojnih škola, te pojavom sveučilišta, naročito buddhističkih, koja u svojem sklopu imaju i knjižnice. Knjižnice, koje se nazivaju *bhāratībhāṇḍāgāra* ili *sarasvatībhāṇḍāgāra*, što oboje znači „riznica božice govora“, spominju se i pri velikim samostanima, u palačama vladara i kućama obrazovanih pojedinaca.³

Srednji vijek, koji u indijskoj historiografiji obuhvaća period od 8. do 18. st., doba je prodora

¹ Katičić, R. Stara indijska književnost. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1973. Str. 65.

² Basham, A. L. The wonder that was India : a survey of the history and culture of the Indian sub-continent before the coming of the Muslims. New Delhi : Rupa & Co., 2001. Str. 33.

³ Katičić, R. Nav. dj. Str. 30.

muslimanskih osvajača i uspostave muslimanske vladavine velikim dijelovima Sjeverne Indije i Dekana. Iako odgovorni za uništenje mnogo knjižnog blaga, muslimanski su vladari, posebno za vrijeme Mogulskog Carstva (1206. – 1757.), bili veliki pokrovitelji umjetnosti, učenosti i pisane riječi. Učinili su mnogo za razvoj knjižnica, koje su kao centri znanja i učenja pridonijele daljnjem razvitku indijske kulture i nacije.

Zbog veličine indijskog potkontinenta, raznolikosti tradicija, jezičnog bogatstva, brojnih religijskih sljedbi i velikog vremenskog raspona, nemoguće je dati iscrpan prikaz razvoja knjige i knjižnica u staroj i srednjovjekovnoj Indiji. Diplomski rad ograničit će se na ključne elemente važne za razvoj knjige i knjižnica. Rad će se osvrnuti na pojavu pisma u Indskoj dolinskoj civilizaciji i ukratko ocrtati kulturu usmene predaje koja je u Indiji ostala živa do današnjih dana. Rad će dati pregled knjižnica koje se razvijaju uz velike centre učenosti, samostane, hramove i dvorove vladara te prikazati što je poznato o organizaciji, klasifikaciji, katalogizaciji i knjižničnom osoblju knjižnica u staroj i srednjovjekovnoj Indiji. Rad će prikazati i pisati materijal te načine uvezivanja knjiga. Razmotrit će se i prepisivačka djelatnost koja je bila vrlo produktivna i snažno razvijena. Prikazat će i ulogu koju je knjiga imala u vjerskom životu pojedinih indijskih religioznih sljedbi.

2. INDSKA DOLINSKA CIVILIZACIJA I PROTOINDIJSKO PISMO

Indska dolinska civilizacija pojavila se u ranom 3. tisućljeću pr. n. e. u dolini rijeke Ind. Od početka iskapanja u ranim 1920-ima, pod vodstvom sira Johna Marshalla, do danas je identificirano oko tisuću naselja koja su pripadala civilizaciji doline Inda, a koja pokrivaju područje od 800 000 četvornih kilometara. Uz većinom seoska naselja, pronađeni su i veći gradovi od kojih su najpoznatiji Mohenjo Daro i Harrapa. Ta je protoindijska kultura indijski pandan velikim kulturama, sumersko-babilonskoj i egipatskoj.

Dva velika grada, Harappa i Mohenjo Daro, građena su po sličnom planu, s visokim utverdama, jednolikim rasporedom ulica i složenim sustavom kanalizacije. Čak su i cigle za gradnju bile točno utvrđenih dimenzija. Otkriven je i sustav standardiziranih utega zasnovan na binarnom sustavu za male i decimalnom sustavu za velike količine. Upućuje to na vrlo uniformiranu i centraliziranu kulturu. Neki su mišljenja da su tim društvom kruto upravljali kraljevi svećenici⁴, drugi pretpostavljaju da je ta civilizacija bila federacija s objedinjujućom središnjom upravom⁵.

O religiji te drevne kulture poznato je vrlo malo. Vjerojatno su posjedovali književnost i religijske epove nalik onima koje nalazimo u Sumerana. Po arheološkim nalazima brojnih ženskih figura vjerojatno su štovali neko žensko božanstvo. Na pečatnjacima se pojavljuje i muški rogati bog s uzdignutim penisom, prikazan na Slici 1., a nađeni su i tragovi faličkoga kulta. Poštovale su se i životinje koje se često prikazuju na pečatnjacima i koje su se vjerojatno smatrale svetima⁶.

Pismo Indske dolinske civilizacije naziva se ponekad i protoindijskim pismom. Sačuvalo se je na predmetima u obliku pečatnjaka kojih je u arheološkim iskapanjima pronađeno oko dvije i pol tisuće. Najviše ih je u obliku kvadrata, ima ih i u obliku dugih četverokuta, te trostranih, šesterokutnih i višestраниh prizmi. U Harrapi su pronađeni i pečatnjaci okruglog i elipsoidnog oblika te u oblicima primitivno izrađenih životinja. Na pečatima se nalaze reljefi i natpisi nama još nepoznata pisma. Pečatnjaci su imali rupu kroz koju se mogla provući vrpca pa je vjerojatno da su se nosili oko vrata osobe čiji je potpis stajao na pečatu. Nije u potpunosti poznato koja im je bila svrha. Po mišljenju Shireen Ratnagar natpisi na pečatnjacima

⁴ Katičić, R. Nav. dj. Str. 64.

⁵ Robinson, A. Nav. dj. Str. 39.

⁶ Katičić, R. Nav. dj. Str. 64 – 65.

označavali su različite društvene grupe, nalik kastama koje nalazimo u brahmanističkoj Indiji⁷. Drugi su mišljenja kako su pečatnjaci služili pri trgovini. Indska dolinska civilizacija imala je vrlo razvijenu trgovinu s Gujaratom, sjevernom Maharašтром, Afganistanom, Perzijskim zaljevom i Mezopotamijom. Pričvršćeni uz robnu pošiljku pečati su možda označavali vlasnika, porijeklo, destinaciju i sastav pošiljke, te kao svojevrsni tovarni list olakšavali trgovinu između udaljenih područja⁸.

Pismo koje se nalazi na pečatima do danas nije odgonetnuto i postoje razne teorije o njegovu podrijetlu. Povezivalo ga se s brāhmī pismom brahmanističke Indije, kineskim pismom lolo, starim mezopotamskim pismom⁹. Indski jezik povezivao se sa sumerskim, egipatskim, proto-elamitskim, altajskim, hetitskim, proto-dravidskim, ranim indoarijskim ili čak vedskim, proto-mundskim, staroslavenskim, jezikom uskršnjih otoka¹⁰. Dešifriranje pisma indske dolinske civilizacije u modernoj je Indiji poprimilo i političku dimenziju. Hindu-nacionalistički povjesničari datirali su indsko pismo u sredinu četvrtog tisućljeća pr. n. e. i učinili ga tako najstarijim čitljivim pismom na svijetu, starijim od mezopotamskog klinastog pisma i egipatskih hijeroglifa¹¹. Natpisi indskog pisma mogli su se čitati na vedskom sanskrtu¹². Pokušaj je to promicanja drevnosti, nadmoći i neovisnosti hinduizma o stranom utjecaju. Iako su takve tvrdnje odlučno odbačene od strane stručnjaka, ideja da je jezik civilizacije u dolini Inda sanskrt ili indoarijski i dalje uživa široku podršku. Danas je najprihvaćenija hipoteza koju je iznio finski indolog Asko Parpola o dravidskom podrijetlu indskog jezika iako ni ona nije u potpunosti dokazana. Neki autori smatraju da indsko pismo ne označuje jezik već svojevrsni sistem religiozno-političkih oznaka. Ogroman teritorij koji je obuhvaćala Indska dolinska civilizacija nastanjivali su ljudi koji su govorili raznim jezicima. U takvom ogromnom višejezičnom društvu, jednostavni sistem religiozno-političkih oznaka mogao je igrati veću ulogu u kulturnoj koheziji društva od bilo kojeg pisma zasnovanog na jeziku¹³.

⁷ Keay, J. *India: a History*. London : New Delhi : HarperCollinsPublishers, 2001. Str. 17.

⁸ Isto, str. 16.

⁹ Farmer, S; Sproat, R; Witzel, M. *The Collapse of the Indus-Script Thesis : The Myth of a Literate Harappan Civilisation*. // *Electronic Journal of Vedic Studies (EJVS)*. 11, 2(2004), str. 19.

¹⁰ Isto.

¹¹ Robinson, A. Nav. dj. Str. 34.

¹² Isto.

¹³ Farmer, S; Sproat, R; Witzel, M. Nav. dj. Str. 45

Slika 1. Pečat s likom troglavog boga životinja. Steatit. 3. tisućljeće pr. n. e. Museum of Central Asian Antiquities, New Delhi

Veliki problem u dešifriranju indskog pisma kratkoća je natpisa. Natpisi u prosjeku imaju manje od četiri znaka po retku, a najdulji ima samo dvadeset šest znakova razdijeljenih duž triju strana prizme od terakote. Iako se pretpostavlja postojanje književnosti i religioznih epova, ništa nam se od toga nije sačuvalo. Razlog je tome možda korištenje propadljivih materijala poput kore drveća i palminog lišća, materijala koji se tradicionalno koristio u daljnjim stoljećima u Indiji. Upućuje na to i pronalazak posuda za tintu u Mohenjo Daru i Chanhudaro¹⁴. Postoji nada da će daljnja iskopavanja na lokalitetima indske dolinske civilizacije otkriti predmete s duljim natpisima, možda čak i knjižnice glinenih pločica kakve poznajemo iz starog Sumera.

Razlozi nestanka te velike civilizacije nejasni su. U literaturi se spominje potres, invazija Arijevaca, promjene u riječnim sustavima nastale tektonskom aktivnošću Himalaja, što je moglo prouzročiti isušivanje rijeke Sarasvati, dugotrajno poplavljivanje rijeke Ind, salinaciju

¹⁴ Datta, B. K. Libraries and librarianship of ancient and medieval India. Delhi : Atma Ram, 1960. Str. 127.

polja i pojavu bolesti prenošene vodom poput malarije i kolere.

S krajem Indske dolinske civilizacije nestalo je i indsko pismo. Arijevci koji u Indiju počinju prodirati od drugog tisućljeća pr. n. e. nisu poznavali pismo. Svoje su svete himne prenosili usmeno i stoljećima se opirali pisanoj riječi.

3. VEDSKO KULTURA I USMENA PREDAJA

Arijevci su u Indiju donijeli svoj indoeuropski jezik i svojevrsnu vjeru i književnost srodnu onima što se susreću kod ostalih starih indoeuropskih naroda. U Indiji su svoju drevnu predaju razvili u brahmansku kulturu.

Najstariji književno-religijski spomenik indijskih Arijevaca su Vede, zbornik indijske književnosti. U najstarijoj Vedi, Ṛgvedi, nastaloj između 1500. i 1000. pr. n. e., ni jednom se ne spominje pisanje¹⁵. Arijevci su u to doba bili nepismeni. Stoljećima se rastuća vjerska literatura prenosila isključivo usmenim putem. Učitelji su usmeno predavali učenicima tekstove, a ovi ih učili napamet. I u vrijeme kad su u Indiji bila u upotrebi već dva pisma, glavni je način prenošenja vjerskih, literarnih i znanstvenih tekstova iz generacije u generaciju ostala usmena predaja. Začeci arijske književnosti nalaze se u indoeuropskoj poeziji koja se stoljećima razvijala u usmenoj predaji, pa se onda po tradiciji i dalje tako predavala od pokoljenja do pokoljenja.

Razlog opiranja pismu i zapisivanju svetih i drugih tekstova ležao je i u strukturi indijskoga društva. Viša svećenička kasta brahmana ljubomorno je čuvala znanje na kojem je temeljila svoju moć. Vedske himne sadržavale su skrovitu istinu o čovjeku i svijetu i nisu bile za svačije uši. Vidljivo je to iz odredbi drevnih indijskih zakonika, pa tako u Gautamadharmasāstri stoji: „Ako śūdra sluša Vedu, neka mu se uši začepi rastopljenim kositrom ili lakom, ako izgovara svete tekstove, neka mu se odreže jezik, a ako ih zapamti, neka mu se rasječe tijelo¹⁶“.

Po učenju indijske tradicije vedske su himne „ugledali“ drevni vidioci (ṛṣi) i predali ih svojim potomcima. U zanosu potpomognutom opojnim pićem (somom) koje igra važnu ulogu u vedskim obredima, vidioci su ugledali pjesme koje su izraz najdublje zbilje i koja se čovjeku otkriva samo u snažnom doživljaju. Njihove pjesme otkrivaju skrovitu istinu (ṛta) o odnosima među stvarima, koju obično svakodnevno iskustvo ne može dostići. One u sebi nose silu koja oblikuje misli i nameće im slike koje su istinite u dubljem smislu. One su sredstvo mišljenja (mantra). Ta istina (ṛta) u pomno oblikovanom svečanom izrazu (brahman) onome koji je posjeduje pruža silnu moć nad svijetom koji ga okružuje. Ṛta, onako kako je formulirana u

¹⁵ Basham, A. L. Nav. dj. Str. 33.

¹⁶ Katičić, R. Nav. dj. Str. 32.

svetim himnama, predstavlja najvišu silu na svijetu, brahman. Čovjek koji posjeduje brahman (svećenik, brāhmaṇa) postaje ravan bogovima i moćniji od njih. On posreduje između obična čovjeka i viših sila i usklađuje djelovanje bogova s ljudskim željama¹⁷.

Vrhovna zbilja dana je u obliku zvuka. Jezik na kojemu su te mantre bile sačinjene bio je sanskrit i smatran je prije moćnim, svetim alatom, nego sredstvom komunikacije¹⁸. Na jezik je gledano kao na predstavljanje manifestacije univerzuma u obliku zvuka. Mantre su se trebale prenijeti upravo onako kako ih je vidjelac primio, što uključuje pravilan izgovor i intonaciju. Čak i jedan krivo izgovoreni slog ili pogrešno smješten naglasak u potpunosti bi mogao upropastiti žrtvu.

Učilo se zato recitiranjem, koje je bilo glavni način poučavanja u vedskoj Indiji, a održalo se gotovo do današnjih dana. Treba naglasiti da se značenje vedskih himni, sastavljenih na arhaičnom vedskom sanskritu, u kasnijim stoljećima izgubilo. Prenosile su se one kao obredni tekstovi koje nije bilo bitno razumjeti. Renou vedske recitatore, srotiye, uspoređuje sa europskim srednjovjekovnim redovnicima koji su kopirali i iluminirali manuskripte koje često nisu razumjeli¹⁹. Memoriziranje i recitiranje svetih tekstova smatralo se odrazom pobožnosti i štovanja božanstva, a vjerovalo se i da moćne vedske mantre mogu transformirati svijest²⁰.

Inicijacija u vedske studije smatrala se drugim rođenjem (dviya) kojim učenik, brahmacarya, postaje punopravni član višeg sloja arijskog društva. Vede su predstavljale majku, a učitelj oca. Učitelj je imao veliku važnost u staroj i srednjovjekovnoj Indiji. Cilj učenja bilo je postići oslobođenje (mokṣa) od stalnog ponovnog rođenja (saṃsāra). Učitelj, kao potpuno realizirano i oslobođeno spiritualno biće, svojom duhovnom energijom pruža vodstvo učenicima i upućuje ih u tajne doktrine. Znanje se čuvalo kroz lozu učenja koja se prenosila iz generacije na generaciju učitelja (guru parampara). Takve loze učitelja poznaje i buddhistička i džainska tradicija. Poznato nam je da su studenti putovali izdaleka kako bi učili kod slavnih učitelja u velikim centrima znanja.

Važnost učitelja, usmenog prenošenja, izgovorene riječi i memoriranja tekstova zadržala se u

¹⁷ Isto, str. 72 – 73.

¹⁸ Hamilton, Sue. Indijska filozofija: kratki uvod. Sarajevo : „Šahinpašić“, 2003. Str. 23.

¹⁹ Coburn, T. B. Scripture in India : Towards a Typology of the Word in Hindu Life. // Journal of the American Academy of Religion. 52, 3(1984), str. 447.

²⁰ Isto.

Indiji do danas. Rada Iveković u knjizi „Benares-esej iz Indije“ opisuje svoje izučavanje sanskrta kod uvaženog pandita: „...za njega suštinsko pitanje ostaje „ko bijaše vaš učitelj i učitelj vašega učitelja?“ -Profesor Katičić.-? Tako? Ali pitam, od koga ste učili? Zna li Pāṇinija? Molim vas izgovorite stih iz Kālidāse. Ne umijete? Ne uče vas da govorite napamet?! Pa šta vas onda uče! I kako u tom slučaju možete tvrditi da znate sanskrt?“²¹

Ovakva snažna upućenost na usmenu tradiciju i memoriziranje koju je Indija njegovala od najranijih vremena razlog je kasnoj pojavi pisma. Prvi pisani spomenici pojavljuju se tek u 3. st. pr. n. e. I kad se pojavilo, pismo nije imalo velik ugled. Pismena predaja dugo je imala drugorazrednu i pomoćnu ulogu. Knjige su služile kao pomoć pamćenju, a Indijci su razvili izuzetnu sposobnost memoriziranja. Student koji se posvetio izučavanju i memoriziranju samo Ṛgvede trebao je, uz nju, memorirati i njezine pomoćne tekstove, a sve to zajedno broji 29 500 šloka (strofa koja se sastoji od četiri osmerca)!²² Vjerovalo se da tekstove poznaje samo onaj koji ih uvijek nosi sa sobom jer su postali dio njegova bitka²³. Max Müller, poznati njemački indolog, nazvao je te učene vedske mudrace „živim knjižnicama“²⁴.

Knjiga je u staroj i srednjovjekovnoj Indiji ipak pronašla svoj put. Povećanjem literature i znanja usmena tradicija više nije bila pogodna. O važnosti koju knjiga, odnosno pisani rukopis, dobiva u kasnijim stoljećima svjedoči nam jedan sanskrtski tekst u kojem se kazuje da će onaj koji ukrade, ošteti ili uništi knjigu oslijepiti na jedno oko i da će ga stići mnoge nevolje²⁵.

²¹ Iveković, R. Benares : esej iz Indije. Zagreb : Grafički zavod Hrvatske, 1991. Str. 64.

²² Scharfe, H. Education in Ancient India. Leiden : Boston: Köln: Brill, 2002. Str. 247.

²³ Katičić, R. Nav. dj. Str. 33.

²⁴ Scharfe, H. Nav. dj. Str. 26.

²⁵ Patel, J.; Kumar, K. Libraries and Librarianship in India. Westport : Greenwood, 2001. Str. 3.

4. POJAVA PISMA I KNJIGE

Mišljenja oko vremena pojave pisma u Indiji podijeljena su. Najstariji spomenici pisani indijskim pismima edikti su slavnog kralja Aśoke što ih je sredinom 3. st. pr. n. e., uklesane na kamene stupove, postavio širom Indije. Mnogi od tih stupova sačuvali su se do danas. Slika 2. prikazuje Aśokin stup s kapitelom lava koji se nalazi u gradu Lauriya Nandagarh (Bihar).

Megasten, poslanik helenističkoga sirijskoga kralja Seleuka Nikatora, koji je u više navrata oko 3. st. pr. n. e. boravio na dvoru Candragupta Maurye, zapisao je kako Indijci ne poznaju pismo. Njegovo se zapažanje odnosilo na pravosuđe i nepostojanje pisanih zakonika, no možda se pismo koristilo u druge svrhe, poput trgovine²⁶. Bühler, istaknuti indolog i paleograf, smatrao je da se pismima koji se nalaze na tim natpisima u Indiji pisalo već u 8. st. pr. n. e. Mnogi drugi autori također su bili skloni tako ranom datiranju. Smatralo se kako se Vede, koje su prerasle u veliki korpus tekstova, nisu mogle prenositi isključivo usmenim putem bez pomoći pisma. Pisanje spominje i Pāṇini u svojoj Gramatici, Aṣṭādhyāyī, koja se datira u 6. st. pr. n. e. Prema tim mišljenjima, pismo je, prije pojave na Aśokinim natpisima, prošlo dugo razdoblje razvoja. Drugi odbacuju takvo rano datiranje pisma i smatraju da se pojavilo za vrijeme kralja Aśoke i po njegovu nalogu²⁷. Tekst kraljevskih edikata ne obraća se pismenoj publici. Spominju se kazivači, vacanika, koji su proglase na glas čitali publici koja nije poznavala alfabet²⁸.

Na ediktima kralja Aśoke nalazimo dva stara indijska pisma, kharoṣṭhī i brāhmī. Pismo kharoṣṭhī nalazi se samo na natpisima u sjeverozapadnoj Indiji i od svih se indijskih pisama razlikuje time što se piše od desna na lijevo. Nastalo je od aramejskoga pisma koje se za vladavine perzijskih kraljeva počelo upotrebljavati na njihovim indijskim posjedima i tamo izmijenilo i prilagodilo pisanju indoarijskih jezika²⁹. U kasnijim stoljećima potisnulo ga je pismo brāhmī.

Pismo brāhmī svoje podrijetlo po G. Bühleru ima u semitskome pismu. Indijci su ga od

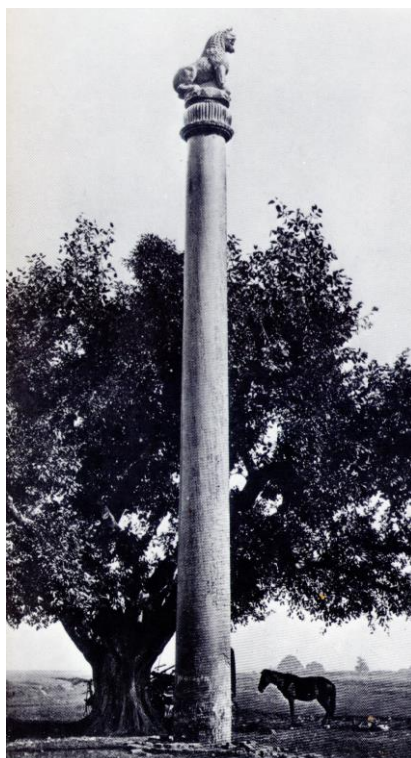
²⁶ Houben, E. M. J.; Rath, S. Manuscript Culture : Contours and Parameters. // Aspects of Manuscript Culture in South India / ed. by Saraju Rath. Leiden [u.a.] : Brill, 2012. (Brill's Indological Library ; 40). Str. 13.

²⁷ Scharfe, H. Nav.dj. Str. 11.

²⁸ Houben, E. M. J.; Rath, S. Nav. dj. Str. 12.

²⁹ Katičić, R. Nav. dj. Str. 30.

prednjoazijskih Semita, po njegovom mišljenju, preuzeli oko 800 pr. n. e. u okviru trgovačkih odnosa koji su tada povezivali Indiju s Prednjim istokom³⁰. Pismo je ubrzo našlo svoju primjenu kao političko sredstvo veličanja i utvrđivanja moći kralja Aśoke te kao sredstvo širenja državne vjere buddhizma³¹.

Slika 2. Aśokin stup s likom lava. 3. st. pr. n. e. Lauriya Nandangarh (Bihar).

Tijekom stoljeća brāhmī pismo doživjelo je mnoge promjene i iz njega su se razvila brojna druga pisma i razvile razne lokalne inačice. Posebno su važne dvije na kojima se osnivaju mlađa sjeverna i južna pisma. Među sjevernim alfabetima osobito su važni nāgarī (gradski) ili devanāgarī (pismo božanskoga grada). Devanagārījem se danas piše hindi i mnogi drugi indoarijski jezici.

Unatoč pojavi pisma indijska je kultura malo cijenila pisanu riječ. Djela stare indijske književnosti, kao i vjerska i znanstvena djela, i dalje su se učila napamet te predavala s pokoljenja na pokoljenje, od učitelja na učenika. No, jednom kad se pojavilo, pismo se više nije moglo ignorirati. Smatra se da su prvi duži tekstovi, u obliku rukom pisanog manuskripta,

³⁰ Isto.

³¹ Kulundžić, Z. Nav. dj. Str. 513.

nastali već u doba Aśoke³². S obzirom na pisaći materijal koji se u Indiji tradicionalno koristio, palmin list i brezova kora, malo je toga sačuvano. Najstariji dosad pronađeni manuskripti najčešće potječu iz Centralne Azije, Afganistana i Kašmira i datiraju između prvog i četvrtog stoljeća. Na Slici 3. prikazani su listovi buddhističkog manuskripta ispisanog na brezovoj kori. Manuskript se datira u 1. ili 2. st. i jedan je od najstarijih dosad pronađenih indijskih rukopisa.

Slika 3. Listovi buddhističkog manuskripta ispisanog na brezovoj kori. 1. ili 2. st. University of Washington.

Prva religijska sljedba koja je u Indiji prihvatila pismo je Buddhizam. Budhhistički kanon koji se stoljećima prenosio usmenom tradicijom počeo se zapisivati oko 1. st. pr. n. e.³³. Buddhisti su prvi počeli pisati knjige i najstariji indijski manuskripti su buddhistički. U buddhizmu je postojala ideja o mogućnosti propasti i nestanka zajednice, a time i učenja Buddhe, što je bio važan razlog da se tekstovi zapišu³⁴. Pismo je igralo veliku ulogu i u daljnjem razvoju sljedbe. Mahāyāna³⁵ buddhizam razvio se upravo zahvaljujući pismu. Tradicionalni buddhistički

³² Houben, E. M. J; Rath, S. Nav. dj. Str. 33.

³³ Berkwitz, S. C; Schober, J; Brown, C. Rethinking Buddhist manuscript cultures. // Buddhist Manuscript Cultures : Knowledge, ritual, art / edited by Stephen C. Berkwitz, Juliane Schober and Claudia Brown. London : New York : Routledge, 2009. Str. 1.

³⁴ Hartman, J. U. Indian Buddhist manuscript in the first millennium CE. // Buddhist Manuscript Cultures : Knowledge, ritual, art / edited by Stephen C. Berkwitz, Juliane Schober and Claudia Brown. London : New York : Routledge, 2009. Str. 95.

³⁵ mahāyāna (sanskrt.: veliko vozilo, velika kola), mlađa, pučko-sinkretistička, sjeverna grana budizma, za razliku od starije, ortodoksne, i južne, hīnayāne (mala kola); razvila se iz hīnayānskih škola mahāsāṅghike i

tekstovi prenosili su se usmeno i potvrđivali grupnom recitacijom, bilo je nemoguće unijeti promjene u kanon. No, samostalni autori mogli su proizvoditi i promovirati manuskripte, izbjegavši na taj način kontrolu zajednice³⁶.

U brahmanističkoj Indiji pismo je isprva bilo vezano uz administraciju i političke interese. Vjerska zajednica bila je nepovjerljiva prema pismu, smatralo ga se i ritualno nečistim³⁷. Popularnost pisma ipak je rasla tako je da naposljetku pismo prihvaćeno i za prenošenje svetih tekstova. Zapisani su tako epovi, pomoćna djela vedskih škola i naposljetku centralni vedski tekstovi, mantre i brahmane, koji su unatoč zapisivanju ostali čvrsto ukorijenjeni u usmenoj tradiciji. U kasnijim stoljećima pismo je postalo osobito važno za prenošenje znanstvenih i stručnih tekstova. Vladavina loze Gupta u 4. st. naziva se zlatno doba i Indija u to vrijeme doživljava izuzetan razvoj znanosti, književnosti, matematike, graditeljstva. Važno je ovdje spomenuti i klasičnu indijsku književnost, *kāvya*, koja se počela razvijati na dvorovima moćnih i obrazovanih vladara i koja svoj vrhunac doživljava u 4. st. Po S. Pollocku, *kāvya* je posve vezana uz pisanu formu i mnoge se njezine značajke mogu shvatiti jedino iz čitanja, ne slušanja. U djelima *Kālidāse*, najvećeg indijskog klasičnog pisca datiranog u 4. st., pisanje i čitanje već su posve uobičajene aktivnosti. Zapisana djela klasične indijske književnosti kružila su Centralnom Azijom i bila čitana i proučavana u privatnosti³⁸.

Džainizam³⁹ je, uz brahmanizam i buddhizam, treća velika indijska vjera. Svoju je kanonsku književnost džainizam stoljećima prenosio usmenim putem unutar čvrsto izgrađene vjerske

sarvāstivāde. Naziv "velika kola" dobila je zato što naučava put za oslobođenje svih bića, a ne samo osobno i pojedinačno, kao u *hīnayāni*. Iz: *mahāyāna*//Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2015. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38104>

³⁶ Scharfe, H. Nav. dj. Str. 36.

³⁷ Coburn, T. B. Nav. dj. Str. 437.

³⁸ Pollock, S. *The language of the gods in the world of men : sanskrit, culture, and power in premodern India*. Berkeley : Los Angeles : London : University of California Press, 2006. Str. 86.

³⁹ *jinizam* (*džinizam*, *đinizam*, *džainizam*) (prema sanskrt. *jina*: pobjednik ili *jaina*: koji slijedi pobjednika), indijska religija koju je u VI. st. pr. n. e. utemeljio učitelj *Mahāvīra* (u današnjoj državi Bihar); nastala je kao reformni pokret unutar brahmanizma. Nastanak *jinizma* veže se uz redovničku zajednicu *nirgrantha* (sanskrt.: koji su bez okova) nastalu 750. pr. Kr., a *jinistički* tekstovi (dogmatske odredbe, redovnička pravila, komentari, legende) skupljeni su u kanon potvrđen na saboru u *Pātaliputri* u IV. st. pr. Kr. Glavni je *jinistički* nauk traženje

zajednice. Kanon je zapisan u 5. st.⁴⁰ i otada knjiga ima veliku ulogu u životu džainske zajednice. Džaini su zaslužni za otvaranje mnogih knjižnica pri svojim samostanima i to su jedine knjižnice stare Indije koje su djelomično preživjele do današnjih dana.

puta čovjekova oslobođenja iz kruga ponovnih rađanja (saṃsāra) pravilnim uvidom, pravilnim znanjem i pravilnim životom, odnosno djelima. Iz: jinizam//Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2015. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29176>

⁴⁰ Houben, E. M. J.; Rath, S. Nav. dj. Str. 21.

5. KNJIŽNICE STARE INDIJE

Knjižnice koje nastaju uz velike centre učenosti okupljale su knjige svih triju indijskih velikih tradicija, brahmanizma, buddhizma i džainizma. Uz vjerske tekstove knjižnice su okupljale i znanstvene tekstove potrebne za sve više sekularnih predmeta koji se izučavaju u velikim centrima učenja. Cilj obrazovanja više nije isključivo vjerski. Javlja se novi ideal, postati obrazovani čovjek, vidyā puruša⁴¹.

5.1. KNJIŽNICE PRI BUDDHISTIČKIM SAMOSTANIMA

Knjižnice se prvi put spominju pri buddhističkim samostanima. Škole koje se osnivaju pri samostanima predstavljaju i početak organiziranog školovanja. Nove samostanske zajednice imale su veliku potrebu za edukacijom. Primale su velik broj novaka koje je trebalo podučiti buddhističkim doktrinama. S pojavom škola rasla je i potreba za knjigama i knjižnicama. Važne informacije o samostanima, knjigama i knjižnicama dostupne su nam iz izvještaja koje su za sobom ostavili kineski buddhistički hodočasnici koji su Indiju posjetili s ciljem prikupljanja buddhističkih manuskripata potrebnih za uspostavljanje buddhističke zajednice u Kini.

Prvi je Indiju u 5. stoljeću posjetio Fa-Hien. Posjetio je buddhistička sveta mjesta i obišao mnoge samostane Sjeverne Indije. Iz njegova izvještaja saznajemo da su se sveti buddhistički tekstovi iznimno cijenili i da su se njima u spomen podizali i spomenici, stūpe⁴². Pisanje i prepisivanje tekstova bile je vrlo razvijeno a važni samostani koji pripadaju buddhističkoj školi mahāyāna posjedovali su znatne knjižnice⁴³. U samostanima u Pāṭaliputri i Tamluku Fa-Hien proveo je više godina prepisujući manuskripte za buddhističku zajednicu u Kini⁴⁴.

Treba naglasiti da je, unatoč važnosti koju poprimaju knjige i knjižnice, usmena tradicija još izrazito važna. Mnogi samostani Sjeverne Indije koje je Fa-Hien posjetio nisu posjedovali Buddhin nauk u pismenoj formi. Učenje se prenosilo isključivo usmeno.

⁴¹ Scharfe, H. Nav. dj. Str. 158.

⁴² Datta, B. K. Nav. dj. Str. 17.

⁴³ Isto, str. 18.

⁴⁴ Isto.

Drugi kineski hodočasnik koji je posjetio Indiju u 7. st. bio je Hiuen-Tsiang (prikazan na Slici 4.), buddhistički učitelj i učenjak te jedna od istaknutijih osoba kineskog buddhizma. Iz pisanog svjedočanstva koje je ostavio za sobom saznajemo o postajanju važnih samostana u regiji Gandhāra, na krajnjem sjeverozapadu Indije. Gandhāra je bila važan centar mahāyānskog buddhizma koji je uživao zaštitu slavnog kralja Kaniške, čiju mudrost, učenost i naviku svakodnevnog čitanja Hiuen-Tsiang slavi u svojim zapisima⁴⁵. U vrijeme posjete kineskog hodočasnika većina je tih samostana bila u lošem stanju no nekad su to bili važni centri učenja gdje su učenjaci naučavali i pisali nova djela te najvjerojatnije posjedovali znatne osobne knjižnice⁴⁶. Osobne knjižnice posjedovali su i plemići i kraljevi. Zapisi Hiun-Tsianga svjedoče o postajanju sjajnih dvorskih knjižnica. Hiuan-Tsiang proveo je dvije godine u Kašmiru gdje je izučavao manuskripte u posjedu kraljevske knjižnice. Kralj mu je dodijelio i dvadeset pisara kako bi mu pomogli u prepisivanju manuskripata⁴⁷.

Slika 4. Hiuen-Tsiang, kineski hodočasnik. Boja na svili. 14. st. Tokyo National Museum.

⁴⁵ Isto, str. 19.

⁴⁶ Isto, str. 20.

⁴⁷ Isto, str. 21.

Opisujući povijest nekoć slavnog samostana Jetavana, Hiuen-Tsiang govori i o njegovoj bogatoj knjižnici koja je u svom sastavu imala i sobu za čitanje u kojoj su korisnici knjižnice mogli proučavati manuskripte iz bogate zbirke koja je uz buddhistička djela posjedovala i vedska te druga ne-buddhistička djela⁴⁸. Hiuen-Tsiang u Indiji je proveo šesnaest godina. Sa sobom je u Kinu ponio 657 manuskripata pohranjenih u 520 kutija⁴⁹.

I-Tsing je, uz Fa-Hiena i Hiuen-Tsianga, treći važni kineski hodočasnik koji je Indiju posjetio u 7. st. I-Tsing u svojim se zapisima osvrnuo na način poučavanja u samostanima. Nezavisni učitelji ili redovnici učenike su podučavali individualno. Učitelj je imao jednog ili svega nekoliko učenika. Ovakav individualistički način podučavanja prakticirao se čak i u velikim samostanskim centrima⁵⁰. Nakon što bi dosegao određen stupanj znanja, učenik je i samostalno učio uz pomoć knjiga. I-Tsing izvještava o postojanju udžbenika za primarno kao i specijalističko obrazovanje⁵¹. Ovakvi udžbenici zacijelo su bili dio knjižnica koje su postale važan sastavni dio buddhističkih samostana.

5.2. KNJIŽNICE PRI VELIKIM CENTRIMA UČENOSTI

Knjige i knjižnice postale su vrlo važan dio obrazovanja u staroj i srednjovjekovnoj Indiji. Buddhistički samostani redovno su u svom sastavu imali knjižnice koje su služile potrebama i učitelja i učenika. Škole i knjižnice se osnivaju i pri brahmanističkim i džainskim hramovima. Neki od tih samostana i hramova postali su veliki centri učenosti koji su privlačili na tisuće studenata. Uz religijska i doktrinalna znanja, u pojedinim centrima učenosti izučavaju se i sekularni predmeti te ih se može usporediti s europskim srednjovjekovnim univerzitetima⁵². Iz arheoloških i literarnih izvora poznato je da su takvi centri imali dobro opremljene knjižnice.

5.2.1. ISTOČNA I CENTRALNA INDIJA

Najvažniji buddhistički centar učenja i poučavanja bila je Nālandā. Nālandā, koja je na svojem vrhuncu bila u 9. st., igra važnu ulogu u razvoju indijskog višeg obrazovanja. Uz religijska i doktrinalna učenja u Nālandi je vidljiv pomak prema svjetovnim disciplinama

⁴⁸ Isto, str. 21.

⁴⁹ Isto, str. 22.

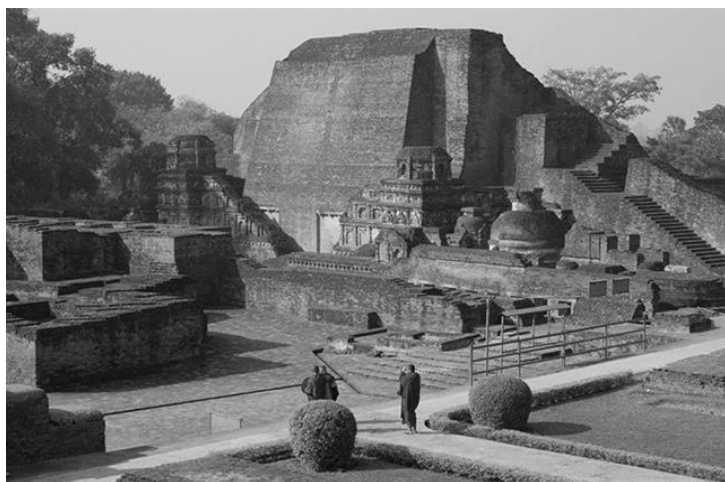
⁵⁰ Scarfe, H. Nav. dj. Str. 141.

⁵¹ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 24.

⁵² Scarfe, H. Nav. dj. Str. 147.

čime počinje razvoj pravih sveučilišta⁵³. Hiaun-Tsiang izvješćuje kako se u Nālandi uz poduku mahāyāna buddhizma, po kojemu je učilište bilo slavno, mogla dobiti poduka i iz svih osamnaest buddhističkih sekti, Veda, brahmanističke filozofije, te sekularnih znanosti kao što su logika, gramatika, medicina⁵⁴.

Nālandā je imala veliku i bogatu knjižnicu koja je morala zadovoljiti potrebe brojnih studenata i nastavnika. Bila je to najveća knjižnica u Aziji koja je trebala služiti velikom broju studenata. Sveučilište je brojalo preko deset tisuća studenata od kojih su neki dolazili iz Kine, Tibeta, Koreje⁵⁵. Knjižnica se nazivala Dharmagaṇḍa i bila je smještena u tri zgrade poznate kao Ratnasāgara (More dragulja), Ratnagaṇḍa (Zbirka dragulja) i Ratnodadhi (Ocean dragulja)⁵⁶. Ratnodadhi je imala devet katova i bila je specijalizirana za rijetka religiozna djela⁵⁷. U knjižnici je bila dostupna buddhistička i ne-buddhistička literatura. Znamo da je kineski učenjak I-Tsing u Nālandi proveo deset godina kako bi prepisao četiristo religioznih sanskrtskih tekstova⁵⁸. Knjižnica je cvjetala sve do 12. st., a tad su ju uništili muslimanski osvajači. Na Slici 5. prikazani su ostaci Nālande.

Slika 5. Ostaci Nālande, slavnog buddhističkog centra učenosti.

Poznata je i knjižnica slavnog budističkog samostana Vikramaśīla. Samostan je osnovan u 8. st. i okupio je velik broj učenjaka, neki izvori spominju kako je u samostanu prebivalo 160

⁵³ Isto, str. 158.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Sharma, R. N. India, Academic Libraries in. // Encyclopedia of library and information science / editors Allen Kent and Harold Lancour. New York : Marcel Dekker, cop. 1968. Vol. 39. Str. 204

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Patel, J; Kumar, K. Nav. dj. Str. 3.

učenjaka, paṇḍita, i oko tisuću redovnika⁵⁹. Vikramaśīla je bila slavna po izučavanju mahāyānskog buddhizma, s posebnim naglaskom na tantrička vjerovanja i prakse⁶⁰.

Znatne knjižice spominju se i pri buddhističkim samostanskim učilištima Odantapurī, Somāpurī i Jaggadal⁶¹. Učilišta su postala važni centri u kojima se mnogo pažnje posvećivalo prepisivanju, pisanju, uređivanju i prijevodu rukopisa što je nužno zahtijevalo i postojanje knjižnica.

Uz velika buddhistička sveučilišta razvijaju se i centri brahmanističke učenosti. Važan je takav centar Mithila koja se razvila u 12. st. i svoju važnost zadržala sve do 16. st. zahvaljujući podršci brojnih kraljevskih dinastija⁶². Bila je važan akademski centar i nasljednica sveučilišta Nālande koje je uništeno od strane muslimanskih osvajača. Iako se uz Mithilu vežu mnogi slavni učenjaci i književnici, ona je prvenstveno bila glavni centar izučavanja logike (navya nyāya)⁶³.

Mithila je posjedovala veliku knjižnicu čiji su se manuskripti ljubomorni čuvali. Kako bi se zadržalo prvenstvo u znanju, studentima nije bila dopušteno da, kad jednom završe studije i napuste sveučilište, sa sobom ponesu bilješke i kopije manuskripata koje su izradili tokom studija⁶⁴. Manuskripti su igrali i veliku ulogu u ispitivanju studenata. Mithila je bila poznata po načinu ispitivanja zvanim śalākā parīkṣā, ispitivanje iglom⁶⁵. Student bi iglom probušio manuskript, a zatim objasnio zadnju probušenu stranicu manuskripta.

5.2.2. ZAPADNA INDIJA

Grad Taxila, kako su ga nazivali Grci, u indijskim izvorima poznat kao Takṣaśilā, poznato je središte učenja sjeverozapadne Indije u 4. st. U gradu je bilo smješteno nekoliko samostana (vihāra) posvećenih izučavanju vedske literature, filozofije i buddhizma⁶⁶. Sveučilište je brojalo oko 500 studenata među kojima je bilo i stranih studenata⁶⁷. Posjedovala je bogatu

⁵⁹ Scharfe, H. Nav. dj. Str. 155.

⁶⁰ Isto, str. 156.

⁶¹ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 29 – 31.

⁶² Isto, str. 31.

⁶³ Scharfe, H. Nav. dj. Str. 190.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto, str. 141.

⁶⁷ Sharma, R. N. Nav. dj. Str. 204.

knjižnicu s rukopisima iz raznih područja koja su se poučavala na sveučilištu. Knjižnica se služila klasifikacijom koju je osmislio slavni gramatičar i proučavatelj sanskrta Pāṇini⁶⁸. Nije, na žalost, poznato kako je izgledao i funkcionirao taj klasifikacijski sistem. Taxila je uništena za vrijeme invazije Huna.

I u zapadnoj Indiji razvijaju se brojne samostanske i hramske škole koje u svom sastavu imaju knjižnice. Dva su centra učenosti posebno važna, samostani Vallabhī i Kanhery. Veliki samostan (mahāvihāra) Vallabhī bio je važno središte hinayana buddhizma u periodu između 5. i 8. st.⁶⁹ Uz religijsku poduku, na sveučilištu se pružalo i obrazovanje iz sekularnih predmeta kao što su umjetnost, medicina, logika⁷⁰. Ovo cijenjeno učilište posjedovalo je i dobro opremljenu knjižnicu. Postoje zapisi koji govore o kraljevskoj donaciji samostanu, posebna stavka su sredstva namijenjena kupnji knjiga⁷¹. Zapisi o takvoj donaciji sačuvani su i za samostan Kanhery, važno središte učenosti u 9. st.⁷² Govori to da su knjižnice bile važan sastavni dio samostana i kako se u donacijama nije zaboravljalo izdvojiti novac za nabavu i kopiranje knjiga.

5.3. PRIVATNE I DVORSKE KNJIŽNICE

Dvorovi moćnih i obrazovanih vladara često su bili pokrovitelji učenosti, znanosti i umjetnosti te, uz samostane i hramove, bili važni centri znanja. Dvorovi su bili i središta klasične indijske književnosti. Kraljevi, plemići i bogati ljudi njegovali su klasičnu književnost i podupirali njezine pisce. Pjesništvo je bilo jedan od omiljenih oblika zabave dobro obrazovanih plemića i bogatih građana. Već je navedeno kako je kāvya posve vezana uz pisanu formu i kako su se njezina djela, iako većinom javno izvođena i recitirana, vjerojatno i čitala i proučavala u privatnosti. Poznato je kako je slavni klasični pjesnik Bāṇa, u 7. st., među svojim kućnim osobljem imao i čitača⁷³. Po tome se vidi da je morao posjedovati veliku knjižnicu. Knjižnice su, dakle, vjerojatno posjedovali i mnogi obrazovani plemići i

⁶⁸ Patel, J; Kumar, K. Nav. dj. Str. 4.

⁶⁹ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 32.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto, str. 32.

⁷² Isto, str. 33.

⁷³ Katičić, R. Nav. dj. Str. 30.

bogati građani.

I kraljevi su posjedovali bogate knjižnice. Spomenuto je kako je kineski hodočasnik Hiuen-Tsang proveo dvije godine proučavajući i kopirajući manuskripte sadržane u kraljevskoj knjižnici Kašmira. Mnoge su vladajuće dinastije i njihovi kraljevi cijenili i podržavali znanje i pisanu riječ te održavali respektabilne knjižnice, primjerice, kralj Bhoja, vladar Malave, čiji je glavni grad Dhāra u 11. st. bio važno središte klasične književnosti i učenosti, a i sam kralj Bhoja autor je cijenjenih književnih djela⁷⁴. Slavna je njegova knjižnica u kojoj je okupio djela cijenjenih pjesnika i učenjaka Malave⁷⁵.

5.4. DŽAINSKE KNJIŽNICE ZAPADNE INDIJE

Džaini su izuzetno cijenili pisanu riječ i knjige. Očuvanje učenja Mahavire, osnivača džainizma, bilo je od izuzetne važnosti za džainsku zajednicu. Uslijed nemira i raskola koji su se događali u džainskoj zajednici postojala je opasnost da predaja kanonskih tekstova, koji su se stoljećima prenosili usmenim putem, presahne. Džaini su zato spremno prihvatili pismo i zapisali svoj kanon u 5. st.⁷⁶ Zapisani tekstovi, koji sadržavaju učenje Mahavire, od tada su od centralne važnosti za održanje zajednice i njihovo proučavanje, svādhyāya, igra veliku ulogu u životu džainskih redovnika⁷⁷.

Osnivanje džainskih knjižnica, po predaji, počinje u 8. st.⁷⁸ Skupljanje i kopiranje manuskripata te osiguranje prostora za njihovo čuvanje postaje važno pitanje u džainskoj zajednici. Zbirke je trebalo osigurati u svim većim džainskim centrima i gradovima kako bi se osiguralo očuvanje džainskog znanja. Mnogi džainski kraljevi i bogati trgovci bogato su sponzorirali redovničku zajednicu i pridonijeli izgradnji mnogih knjižnica. Kaže se kako je kralj Kumārapāla osnovao dvadeset i jednu knjižnicu u Pāṭaṇu, svojoj prijestolnici⁷⁹. Knjižnice se spominju i u Jaisalmeru, Suratu, Cambayu, Ahmedabadu, Dholkaru, Karnavatiju,

⁷⁴ Isto, str. 246.

⁷⁵ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 35.

⁷⁶ Houben, E. M. J; Rath, S. Nav. dj. Str. 21.

⁷⁷ Cort, J. E. The Jain Knowledge Warehouses : Traditional Libraries in India. // Journal of the American Oriental Society. 115, 1(1995), str. 77.

⁷⁸ Cort, J. E. Nav. dj. Str. 78.

⁷⁹ Isto.

Vijapuru itd.⁸⁰

Knjižnice su najčešće bile dio džainskih samostana (upāśray) i nazivaju se jñān bhaṇḍāre, spremnici znanja. Manuskripti su, najvjerojatnije radi zaštite i očuvanja, držani u malim, tamnim, neventiliranim prostorima, često u podrumu⁸¹. Spominju se i tajne komore koje su u vremenima političkih previranja služile skrivanju manuskripata i drugih vrijednih predmeta u posjedu samostana⁸². Osim učenja Mahavire i velikog korpusa džainskih kanonskih tekstova, knjižnice su sadržavale i buddhističke i brahmanističke tekstove⁸³. Mnogi stari tekstovi indijske kulture sačuvani su jedino zahvaljujući brizi koju su džaini polagali u očuvanje rukopisa i knjižnica. Iako je mnogo džainskih knjižnica stradalo u muslimanskim osvajanjima i međuvjerskim nemirima, džaini su velik dio svog knjižnog blaga sklonili na sigurna i udaljena mjesta. Džainske su knjižnice jedine koje su se održale do današnjih dana. Zapadni istraživači u 19. su stoljeću „otkrili“ džainske knjižnice i njihovo blago. No pristup džainskim knjižnicama nije bio lagan. Zajednica je ljubomorno čuvala svoje knjižnice i nekad su bile potrebne godine pregovaranja kako bi se zapadnim istraživačima dopustilo pregledati njihov sadržaj.

Osim institucionalnih knjižnica pri samostanima, postojale su i privatne knjižnice. Mnogi redovnici, te bogati pripadnici džainske vjere posjedovali su vlastite zbirke. Čitanje iz svetog pisma važan je dio religioznog života džaina i oni su voljeli posjedovati vlastite, često bogato ukrašene knjige⁸⁴. Slika 6. prikazuje stranicu jednog takvog bogato ilustriranog džainskog manuskripta.

⁸⁰ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 36.

⁸¹ Cort, J. E. Nav. dj. Str. 79.

⁸² Isto, str. 80.

⁸³ Isto, str. 85.

⁸⁴ Patel, J; Kumar, K. Nav. dj. Str. 3.

Slika 6. List iz džainskog manuskripta Kalpasūtre, popularnog djela koji opisuje živote velikih džainskih učitelja (tīrthaṅkara). Ilustracija prikazuje rođenje Mahāvire. Kasno 15. - rano 16. st. Victoria and Albert Museum, London.

5.5. KNJIŽNICE JUŽNE INDIJE

I u južnoj Indiji postajali su brojni centri učenja. I ondje su se razvili buddhistički i džainski samostani koji su, kao centri obrazovanja za svoju zajednicu, jednako kao i sjevernoj i zapadnoj Indiji, u svojem sastavu imali knjižnice. Knjižnice se razvijaju i pri hinduističkim hramovima (math) koji, osobito od 10. st., postaju glavna središta učenosti, obrazovanja i kulture⁸⁵.

Knjižnica, koja se naziva Sarasvatī Bhāṇḍāra, Sarasvatī Mahala ili Pustaka Bhāṇḍāra, važan je dio visokog obrazovanja u Južnoj Indiji. Svjedoče o tome brojni literarni i epigrafski zapisi, posebice darovnice kraljeva, plemića i bogatih građana, u korist hramova i učilišta, a u kojima se izričito spominju sredstva namijenjena knjižnicama. Tako se iz jedne kraljevske darovnice za vrijeme dinastije Cālukya zapisane na brončanoj ploči, u korist učilišta Nagai, saznaje kako se o knjižnici brinulo šest knjižničara (sarasvatī bhāṇḍārika) koji su imali ista primanja kao i drugi zaposlenici sveučilišta⁸⁶.

⁸⁵ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 41.

⁸⁶ Isto, str. 42.

6. SREDNJOVJEKOVNE KNJIŽNICE : KNJIŽNICE ZA VRIJEME MUSLIMANSKE VLADAVINE

U 11. st. turski osvajač Mahmud od Ghazne podvrgao je veća područja na sjeveru Indije svojoj vlasti. Od tada, prvo za vrijeme Delhijskog sultanata, a potom slavnog Mogulskog carstva, sjeverna Indija i dijelovi dekana nalaze se sve do 18. st. pod vlašću muslimanskih vladara. Muslimani su u svojim pohodima nanijeli veliku štetu knjižnom blagu drevne Indije. Tada su najvećim djelom uništene bogate knjižnice u sveučilištima i samostanima, na dvorovima pobijedenih vladara i u kućama istaknutih pojedinaca. Muslimani su pokušali u korijenu prerezati duboku tradiciju Indije. Najveći dio sanskrtskih manuskripata koji su se sačuvali potječe iz dijelova Indije koji nisu bili pod muslimanskom vlašću i datiraju nakon 1200. godine. Posebno su stradale buddhističke knjižnice i buddhistički rukopisi posve nestaju iz Indije. Redovnici su se sklonili u Nepal i Tibet i buddhistička tradicija u Indiji vremenom se ugasila.

Muslimanski osvajači unijeli su u Indiju novi kulturni element. Uz tradicionalnu prepisivačku djelatnost, razvija se u onim dijelovima zemlje gdje je prevladala kultura došljaka, književna proizvodnja povezana s njihovom vjerom i kulturom. Prepisuju se Kuran i drugi tekstovi s arapskim, perzijskim i drugim literarnim djelima, povijesne knjige i druge⁸⁷. Muslimanski vladari odigrali su veliku ulogu u kulturnom razvitku Indije i pod njihovim pokroviteljstvom otvaraju se mnoge obrazovne ustanove i knjižnice.

Muslimanski vladari, i sami vrlo ućeni ljudi, bili su veliki pokrovitelji književnosti, znanosti i umjetnosti. Za vrijeme Delhijskog sultanata (1206. – 1526.), a pod pokroviteljstvom Sultana, manjih vladara i plemića, osnivaju se maktabe (osnovne škole), medrese (visoke škole), knjižnice i džamije⁸⁸. Delhi, kao glavni grad carstva, okuplja muslimanske ućenjake iz svih dijelova svijeta, te postaje rival Bagdadu i Kairu, a po svojoj slavi i ućenosti jednak Konstatinopolisu⁸⁹. Za vrijeme dinastije Khildži u 13. st. osnovana je u Delhiju Kraljevska knjižnica. Knjižničari te knjižnice na dvoru sultana bili su toliko cijenjeni da im je dodijeljeno pravo nošenja bijelog pojasa, inaće rezerviranog za članove carske kuće i visoko rangirane

⁸⁷ Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica Hrvatska, 2006. Str. 221.

⁸⁸ Dasgupta, K. How Learned Were the Mughals : Reflections on Muslim Libraries in India. // The Journal of Library History (1974 – 1987). 10, 3(1975), str. 243.

⁸⁹ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 51.

plemiće⁹⁰. Svoje knjižnice osnivaju i plemići i obrazovani ljudi. Poznati muslimanski religijski vođa toga vremena, Sufi Nizamuddin Auliya, prikupio je sredstva i otvorio javnu knjižnicu s bogatom zbirkom manuskripata⁹¹.

Iako u početku muslimanski vladari nisu pokazivali interes za indijsku kulturu, u narednim stoljećima došlo je do plodonosnog susreta. Sa sanskerta se na perzijski prevode književna i znanstvena djela, a muslimanski su autori svojim književnim, filozofskim, religijskim i znanstvenim djelima utjecali na daljnji razvoj indijske misli. Knjiga za knjižnice nije manjkalo. Knjižnice, za koje se ne grade posebne zgrade, već su, kao i u drevnoj Indiji, smještene pri učilištima, hramovima i dvorovima, razvijaju su diljem Delhijskog sultanata. U Delhiju se spominje broj od tisuću knjižnica, i to samo školskih⁹²!

Promjene se uvode i u proizvodnji knjiga. S muslimanskim osvajačima u Indiju stiže papir, koji otada postaje omiljeni pisaći materijal u sjevernom dijelu Indije. Otvaraju se tehničke škole u kojima se podučava izrađivanje papira i uvez knjiga⁹³.

Proizvodnja knjiga i razvoj knjižnica nastavljaju se i u Mogulskom carstvu (1206. – 1757.). Babur, koji je i sam bio autor niza knjiga s područja prava i prozodije, osnovao je Kraljevsku knjižnicu, a posjedovao je i svoju privatnu knjižnicu koja je okupljala izabrane, dobro ilustrirane rukopise, po njegovu izboru⁹⁴. Izgradio je mnoge maktabe (škole) i medrese (učilišta). Svaka je medresa obično imala i knjižnicu.

Humayun, Baburov sin, nastavio je tradiciju svojeg oca. Dobro obrazovan i strastveno zainteresiran za umjetnost i znanost, i sam je pridonio razvoju knjiga i knjižnica. Toliko je volio knjige da je sa sobom u ratne pohode nosio privatnu knjižnicu s odabranim knjigama⁹⁵. Veličanstvena građevina koju je podigao u Agri, Khana-i-Tilisim, sastavljena od tri zgrade, u centralnoj je zgradi, nazvanoj Khana-i Sadat, sadržavala knjižnicu s bogatom zbirkom koja je, uz knjige, okupljala portfolije, izrezbarene kutije s olovkama, slikovne knjige i prekrasne primjerke kaligrafije⁹⁶. Koliko je volio knjižnice vidljivo je i njegovom prenamjenom kuće

⁹⁰ Patel, J; Kumar, K. Nav. dj. Str. 6.

⁹¹ Isto, str. 5.

⁹² Khurshid, A. Growth of Libraries in India. // International Library Review. 4, 1(1972), str. 22.

⁹³ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 58.

⁹⁴ Dasgupta, K. Nav. dj. Str. 242 – 243.

⁹⁵ Isto, str. 243.

⁹⁶ Isto.

užitka, smještene u tvrđavi Purana Qila u Delhiu, u knjižnicu⁹⁷. U toj raskošnoj knjižnici, prikazanoj na Slici 7., dočekala ga je i smrt, pao je niz njezine stube.

Slika 7. Sher Mandal koju je kao kuću užitka izgradio Sher Khan. Humayun ju je koristio kao svoju privatnu knjižnicu.

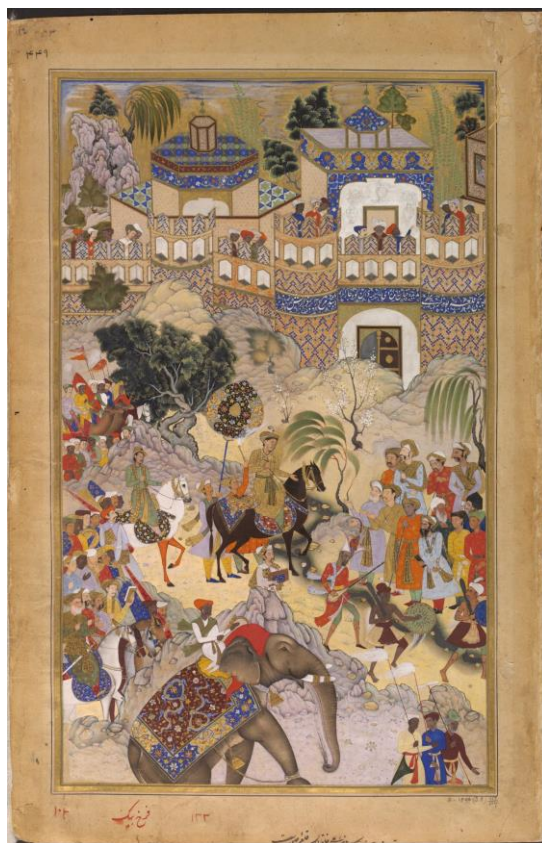
Akbar, najslavniji mogulski vladar, iako sam nepismen čovjek, iznimno je cijenio pisanu riječ i ljepotu delikatno ilustriranih manuskripata. Pokazao je zanimanje za sanskrtsku literaturu i potaknuo prevođenje važnih djela sanskrtske književnosti. Kraljevska je knjižnica za vrijeme njegove vladavine svojom kvalitetom i kvantitetom bila vjerojatno najbolja knjižnica koju je svijet do tada vidio⁹⁸. Akbar je cijenio prekrasno ispisane i bogato ilustrirane knjige kao što je, na primjer, Akbarnama, prikazana na Slici 8. Mnogi slavni umjetnici toga vremena radili su na ilustraciji knjiga, za koje je Akbar izdvajao velike novčane svote.

Bogata knjižnica bila je stvar prestiža i mnogi su se plemići natjecali u pribavljanju rijetkih i skupih primjeraka knjiga. Abdul Rahim Khan-i-Khanan posjedovao je veliku knjižnicu o kojoj je brinulo 95 zaposlenika, među kojima su se nalazili knjižničari, slikari, uvezivači

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 64.

knjiga, pisari i dr.⁹⁹

Slika 8. Ilustracija iz Akbarname, službene biografije cara Akbara. 16. st. Victoria and Albert Museum, London

Iako se poslije Akbarove smrti moć Mogulskog carstva lagano gasi i njegovi nasljednici nastavljaju tradiciju sponzoriranja obrazovanja, umjetnosti i znanosti. Jahangir je donio zakon kojim se imovina bogatih ljudi, koji su preminuli bez nasljednika, treba upotrijebiti za građenje i obnovu medresa, samostana i knjižnica¹⁰⁰. Za svoje je vladavine obogatio fond Kraljevske knjižnice i pridodao joj galeriju slika¹⁰¹. Shah Jahan, graditelj Taj Mahala, osnovao je Kraljevsko sveučilište u Delhiju i bio veliki pokrovitelj indo-perzijske literature koja doživljava procvat za njegove vladavine¹⁰². Aurangzeb, koji je izgradio brojne škole i učilišta, podržavao je samo islamsku učenost te naredio uništenje hinduističkih hramova i

⁹⁹ Isto, str. 69.

¹⁰⁰ Dasgupta, K. Nav. dj. Str. 247.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Isto, str. 248.

učilišta¹⁰³. Njegovom smrću počinje dezintegracija Mogulskog carstva.

Treba napomenuti kako se u Mogulskom carstvu obrazovanje žena nije ignoriralo i kako su mnoge obrazovane žene visokog roda posjedovale svoje privatne knjižnice. Gulbadan Begum, Baburova kćerka, voljela je i sakupljala knjige te posjedovala svoju privatnu zbirku¹⁰⁴. Nur Jahan (Jahangirova žena) i Mumtaz Mahal (žena Shaha Jahana), kojoj je u čast podignut Taj Mahal, bile su obrazovane žene i pokroviteljice pisane riječi, koje su i same posjedovale bogate privatne knjižnice¹⁰⁵.

U vrijeme Mogulskog carstva u Indiji se pojavljuju i kršćanski misionari. U svrhu širenja kršćanstva promoviraju obrazovanje, uvode tisak i osnivaju knjižnice. Prve tiskane europske knjige predstavljene su već Akbaru koji ih je, unatoč ljubavi prema rukom pisanim i oslikanim manuskriptima, uvrstio u svoju knjižnicu¹⁰⁶.

Raspadom Mogulskog carstva, što označava i kraj srednjeg vijeka, ukida se Istočnoindijska kompanija koja je već za vrijeme Mogula stekla vlast nad velikim teritorijem Indije i Indija je stavljena pod izravnu upravu britanske krune. Pod britanskom upravom u Indiji se prvi put javlja ideja o knjižnicama kao javnom dobru dostupnom svim slojevima pučanstva čime započinje razvoj moderne knjižnične znanosti.

¹⁰³ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 74.

¹⁰⁴ Dasgupta, K. Nav. dj. Str. 249.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 66.

7. ORGANIZACIJA KNJIŽNICA

U jedinom sačuvanom sanskrtskom tekstu koji se bavi organizacijom i poslovanjem knjižnice, Bhāskara Saṃhiti, kaže se da bi knjižnice trebale biti smještane u dobro građene kamene zgrade. Rukopisi bi trebali biti zamotani u komad tkanine, svezani i položeni na metalne police. Knjižničar zadužen za rukopise i za njihovo očuvanje trebao bi pružiti vodstvo i pomoć studentima kroz njihovo učenje i istraživanje¹⁰⁷.

Knjižnice su se održavale zahvaljujući donacijama kraljeva i plemića. Postoje brojni sačuvani zapisi o darovima namijenjenima samostanima i učilištima, a koji izrijeком spominju i sredstva namijenjena knjižnicama. Samostane i učilišta određenih religijskih sljedbi, osim kraljeva i plemića, darovali su i bogati vjernici, kopiranje manuskriptata bilo je važno kako bi se očuvalo učenje i učvrstila vjerska zajednica. Takav se običaj održao i u vrijeme muslimanske vladavine. Sultan, plemići i bogati građani financirali su izgradnju škola, visokih učilišta i džamija koje su u svom sastavu imale i knjižnice. Mogulski vladar Jahangir čak je i zakonski uredio financiranje. Donio je zakon kojim se imovina bogatih ljudi, koji su preminuli bez nasljednika, treba upotrijebiti za građenje i obnovu medresa, samostana i knjižnica.

Iako su knjižnice većinom bile smještene unutar samostanskih i hramskih zgrada, postoje literarni i epigrafski dokazi o postojanju zasebnih zgrada namijenjenih čuvanju rukopisa. Sveučilište Nālandā posjedovalo je knjižnicu smještenu u tri zgrade. Kineski hodočasnici koji su posjetili Indiju u potrazi za buddhističkim manuskriptima obišli su brojne samostane i u svojim zapisima svjedoče kako su se u nekima od njih rukopisi čuvali u zasebnim građevinama¹⁰⁸. Zasebne zgrade za knjižnice spominju se i u hinduističkoj tradiciji. Zapis koji je pronađen na jugu Indije (Nagai) i koji se bavi poslovanjem hramske knjižnice čini se da upućuje na postojanje posebne zgrade namijenjene knjižnici a takva je zgrada, po epigrafskim dokazima, postojala i za vladavine dinastije Calukya, također na jugu Indije¹⁰⁹. Džainska tradicija ne poznaje običaj izgradnje posebnih zgrada za smještaj knjižnice. Knjižnice su bile smještene u samostanima i to često u podzemnoj prostoriji u kojoj se mnogi manuskripti očuvali do današnjih dana. Zasebne zgrade za knjižnice ne grade se ni u ranom periodu

¹⁰⁷ Patel, J.; Kumar, K. Nav. dj. Str. 4.

¹⁰⁸ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 177.

¹⁰⁹ Isto, str.178.

muslimanske vladavine u Indiji. Knjižnice su smještene u palačama, obrazovnim institucijama i džamijama. Moguli, veliki pokrovitelji knjižnica, svoje su zbirke držali unutar svojih tvrđava i palača, no postoje i zgrade izričito namijenjene čuvanju knjiga.

Knjige su se u knjižnicama stare Indije najvjerojatnije držale na drvenim policama i u drvenim škrinjama. Takav se način čuvanja rukopisa održao u starim knjižnicama Nepala i Tibeta, kamo su se sklonili buddhistički redovnici pred muslimanskim progonima¹¹⁰. Knjige se na drvenim policama još i danas čuvaju u starome buddhističkome samostanu Chemney, kao što je vidljivo na Slici 9. Smještanje na drvene police spominje se i u Arthaśāstri, djelu koje datira u 4. st.¹¹¹ U kasnijim stoljećima, uz police i škrinje, knjige su smještale i u zidne niše i zatvorene zidne ormare¹¹². U džainskim knjižnicama knjige bi se često držale u platnenim vrećicama. Tako omotane knjige polagale bi se onda u kutije i naposljetku u velike drvene škrinje¹¹³.

Slika 9. Knjižnica buddhističkog samostana Chemrey. Ladakh, India.

¹¹⁰ Isto, str. 193.

¹¹¹ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 193.

¹¹² Isto.

¹¹³ Katičić, R. Nav. dj. Str. 29.

7.1. KNJIŽNIČARI

O knjižničarima drevne Indije znamo malo. Iz jednog natpisa o reorganizaciji knjižnice hrama Naṭarāja u Chidambaru, datiranog u 12. st., saznajemo je da je zaposleno dvadeset knjižničara. Dio ih je bio zadužen za prepisivanje starih rukopisa, dio za fizičko očuvanje i brigu o rukopisima, a dio za uspoređivanje kopija s originalnim rukopisima¹¹⁴. Samostani, hramovi i učilišta postali su važni centri znanja u kojima se mnogo pažnje posvećivalo prepisivanju, pisanju, uređivanju i prijevodu rukopisa što je nužno zahtijevalo postojanje knjižnica, a time i knjižničara. Velika sveučilišta poput Nālande i Taxile u kojima se spominje velik broj učitelja i tisuće studenata zacijelo su imale i znatan broj zaposlenih knjižničara. Natpis Nagai iz 11. st. puža korisne informacije o statusu i plaći knjižničara za vrijeme dinastije Cālukya u južnoj Indiji. Natpis govori o darivanju zemlje učilištu Nagai kako bi se osigurala plaća učiteljima i knjižničarima. Iz njega je vidljivo da je status knjižničara bio jednak statusu učitelja i da su bili jednako plaćeni¹¹⁵.

Za vrijeme Delhijskog sultanata za kraljevske se knjižnice brinuo knjižničar, kitābdār. Mjesto knjižničara bila je uvažena i cijenjena uloga na dvoru namijenjena učenim i dobro obrazovanim pojedincima. Knjižničar Sultana Jalal-ud-dina bio je Amir Khusrau, najznačajniji indijski pjesnik perzijskoga jezika. Sultan ga je toliko cijenio da mu je dodijelio pravo nošenja bijelog pojasa, inače rezerviranog za članove carske kuće i visoko rangirane plemiće¹¹⁶.

Za vrijeme Mogulskog carstva glavni službenik kojem je bilo dodijeljeno upravljanje knjižnicom nazivao se Nizām. Uloga Nizāma bila je cijenjena na dvoru i to se mjesto uvijek dodjeljivalo vrlo učenim i istaknutim pojedincima. Nizām je pod svojom upravom držao čitav niz službenika koji su se brinuli za knjižnicu. Među knjižničnim osobljem bilo je onih zaduženih za selekciju, klasifikaciju, nabavu i izdavanje knjiga. Posebno osoblje bilo je zaduženo za očuvanje te popravak oštećenih rukopisa. Knjižnica je zapošljavala i prevoditelje, umjetnike kaligrafije, ilustratore, knjigoveže, kao i osoblje zaduženo za financijsko

¹¹⁴Scharfe, H. Nav. dj. Str. 183 – 184.

¹¹⁵ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 181.

¹¹⁶ Khurshid, A. Nav. dj. Str. 22.

poslovanje knjižnice¹¹⁷. Koliko je osoblja bilo potrebno za održavanje velikih knjižnica svjedoči sačuvani podatak o broju knjižničara koji se brinuo za privatnu zbirku Abdul Rahim Khan-i- Khanana. O njegovoj je zbirci brinulo čak 95 knjižničara¹¹⁸!

7.2. KLASIFIKACIJA I KATALOGIZACIJA

Spominje se kako su se knjižnice sveučilišta u Taxili i Nālandi služile klasifikacijom koju je osmislio slavni gramatičar i proučavatelj sanskrtā Pāṇini¹¹⁹. Kako je funkcionirao taj sustav nije nam poznato. O klasifikacijskom sustavu drevnih indijskih knjižnica znamo vrlo malo, poznate su nam samo klasifikacije kojima su se stari Indijci služili kako bi razvrstali svoju kanonsku i nekanonsku literaturu.

Drevni indijski mislioci svo su znanje podijelili u četiri kategorije: dharma, artha, kāma i mokṣa. Dharma se odnosi na pravo i etiku. Artha pokriva praktična znanja: tehniku, gospodarstvo, upravu i političku znanost. Kāma, ljubavna žudnja, obuhvaća spolno zadovoljenje, tjelesno i duhovno. Mokṣa se bavi duhovnom djelatnošću čovjeka koja treba biti usmjerena prema oslobođenju iz mračnog kruga rođenja, patnje, nade i smrti.

Vedski se tekstovi, pak, dijele na objavu, śruti, i smṛti, pamćenje. Śruti su djela koja nisu ljudskog podrijetla, predana su legendarnim vidiocima u mističnom zanosu. U ovu skupinu spadaju vedske saṃhite s pripadajućim brāhmaṇama, āraṇyakama i upaniṣadima. Drugu skupinu, smṛti, čine stručna djela koja su se poučavala radi potpunog ovladavanja Vedama. Razni su to priručnici koje se bave obrednim znanjem, pravom i običajima, jezikoslovljem, itd. U ovu skupinu spadaju i epovi, te purane i tantre. Ova djela ne smatraju se objavom, nego pamćenjem, ljudskog su porijekla.

Iz kasnije epske književnosti poznat je i popis šezdeset i četiri umijeća iz kojeg nam je vidljivo kako su podijeljene pojedine umjetnosti i znanosti. Popis obuhvaća glazbu, ples, pjevanje, skladanje poezije, pripremanje parfema i kozmetike, kuhanje, šivanje, čaranje, mačevanje, gimnastiku, arhitekturu, logiku, kemiju i mineralogiju, itd.

Buddhisti i džaine također poznaju ovakve podjele i svoju su korpuse podijelili u mnoge

¹¹⁷ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 181 – 182.

¹¹⁸ Isto, str. 64.

¹¹⁹ Patel, J.; Kumar, K. Nav. dj. Str. 4.

sekcije i podsekcije.

Buddhisti su svoj korpus nazvali Tripiṭaka, što znači „tri košare“, jer se sastoji od tri osnovna dijela (košare): Vinayapiṭaka, („Košara redovničke discipline“), Sūtrapiṭaka („Košara poučnih razgovora“) i Abhidharmapiṭaka („Košara razmatranja o nauci“). Svaka se košara nadalje dijeli na niz sekcija i podsekcija. Treba naglasiti kako su s razvojem raznih škola nastajale i nove redakcije kanonskih tekstova i njihov se tekst predavao u mnogo grana koje su sve više razlikovale jedne od druge. Uz kanonsku postoji i izvankanonska književnost koja obuhvaća razne komentare, sustavne priručnike buddhističke nauke i povijesna djela.

Džaine su svoj korpus kanonskih tekstova nazivali Siddhānta (savršenstvo) ili Āgama (predaja). Podijeli su ga u dvanaes Aṅga (Udova) i dvanaest Uvaṅga (Dodatnih udova), deset Pañṇa (Rasutih komada), šest Chedasūtra (Odsječnih sutra), četiri Mūlasūtre (Korjenite sūtre) i pojedinačne tekstove. Izvankanonska književnost obuhvaća komentare, pripovijetke, legende, epsku književnost u klasičnom stilu, drame i liriku.

S obzirom na postojanje vrlo zamršenih klasifikacijskih sustava, koje smo ovdje spomenuli samo u najkraćim crtama, za pretpostaviti je da su se samostanske i sveučilišne knjižnice drevne Indije služili nekim oblikom ovakvih klasifikacijskih shema. Buddhističke knjižnice Nepala i Tibeta, kamo su se sklonili indijski buddhistički redovnici u bijegu pred muslimanskim osvajačima, manuskripte klasificiraju prema gore navedenoj podijeli buddhističkog kanona¹²⁰.

O klasifikaciji srednjovjekovnih knjižnica znamo više. Za vrijeme mogulske vladavine Akbarova Kraljevska knjižnica klasificirana je prema sljedećim područjima: astrologija, astronomija, komentari, geometrija, zakon, medicina, glazba, filologija, filozofija, pjesništvo, sufizam, teologija, tradicija¹²¹. Uz ovu podjelu, zbirka je podijeljena i prema jeziku, literarnoj formi i vrijednosti knjiga¹²².

Džainske knjižnice, jñān bhaṇḍāre, u srednjem su vijeku koristile klasifikaciju koja se zasnivala na lokaciji manuskripta. Rukopisima i kutijama u kojima su se rukopisi nalazili

¹²⁰ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 172.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto.

dodijeljen je broj¹²³. Ponekad su se umjesto brojeva kutijama i manuskriptima dodjeljivala imena velikih učitelja (Tīrthaṅkara)¹²⁴.

O katalogizaciji drevnih i srednjovjekovnih knjižnica zna se malo. Sačuvani katalozi stari su tristotinjak godina i iz njih znamo da se u katalogu navodio samo broj kutije, broj manuskripta, naslov manuskripta, broj stranica i ponekad autorovo ime¹²⁵.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Isto, str. 173.

¹²⁵ Isto, str. 174.

8. PISAĆI MATERIJAL I UVEZ KNJIGA U INDIJI

Nakon pojave pisma u 3. st. pr. n. e. nastaju i prvi zapisi. Najstariji pisani dokumenti, edikti kralja Aśoke (273. – 236.), uklesani su u kamen i sačuvani do današnjih dana. Uz kamen, u koji su se znala klesati i čitava književna djela, u staroj su se Indiji koristili različiti pisaći materijali. Najviše se pisalo na palminom lišću i brezovoj kori. Papir se uobičajeno počinje koristiti tek dolaskom muslimana (10. st.). Muslimanski vladari snažno su utjecali i na način uvezivanja knjiga.

8.1. PISAĆI MATERIJAL

Pismo koje se prvi puta u Indiji pojavljuje za vrijeme Indske dolinske civilizacije sačuvalo se na pečatnjacima od steatita, rjeđe od pečene gline ili fajansa, a još rjeđe od mjedi i slonove kosti¹²⁶. Pismo se nalazi i na grnčariji, školjkama, metalnim predmetima poput nakita, oružja i oruđa, stijenama, itd¹²⁷. Duži tekstovi nisu sačuvani no mnogi vjeruju da su žitelji Indske dolinske civilizacije pisali na palminom lišću i brezovoj kori, materijalima koji se zbog svoje nepostojanosti nisu sačuvali. Upućuju na to i posudice za tintu pronađene na arheološkim lokalitetima te drevne civilizacije. Ako je tome tako, onda tradicija pisanja na palminom lišću i brezovoj kori ima vrlo dugu tradiciju na indijskom potkontinentu.

Palmin list (tālapattra) bio je uobičajeni pisaći materijal, posebno na jugu Indije. Lišće se u tu svrhu prvo sušilo onda kuhalo ili namakalo u vodi, zatim opet sušilo, glačalo kamenjem ili školjkama i onda obrezivalo da se dobiju duguljasti četverokutni komadi. Na sjeveru se onda po listu pisalo tintom, a na jugu se slova urezivala u list, a list se premazivao čađom ili ugljenom prašinom. Rani spomen pisanja na palminom lišću nalazimo u buddhističkim Jātakama gdje se kazuje kako je, nakon Buddhine smrti, Tripitaka prvi puta zapisana na palminom lišću¹²⁸. Osim palminog, koristilo se lišće i drugih biljaka, poput banane i lotosa. Na bananinom lišću pisanje su vježbali učenici u školama, a lotosovo lišće bilo je omiljeno za pisanje pisama i taj se običaj spominje u djelima klasične indijske književnosti¹²⁹.

¹²⁶ Kulundžić, Z. Nav. dj. Str. 261.

¹²⁷ Farmer, S; Sproat, R; Witzel, M. Nav. dj. Str. 22.

¹²⁸ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 106.

¹²⁹ Isto, str. 107 – 108.

Tanka bijela brezova kora kao pisaći materijal najviše se upotrebljavala u sjevernoj Indiji. Breza (bhūrya) raste na Himalaji u velikim šumama. Kvint Kurcije, rimski pisac, spominje da su Indijci u vrijeme pohoda Aleksandra Velikog pisali na njezinoj kori¹³⁰. Kora se rezala na odgovarajuću veličinu te potom mazala uljem da bi postala prikladna kao građa za pisanje. Po njoj se onda pisalo tintom. Brezova se kora koristi i danas za zapisivanje posebno svetih knjiga¹³¹. Osim kore breze koristila se i kora drugih stabala.

Drvene daščice (phalaka) također su od davnina služile kao podloga za pisanje. Koristili su ih učenici u školama, astrolozi su na njima ispisivali svoje kalkulacije, a služile su i za pisanje knjiga onima koji si nisu mogli priuštiti skuplji materijal¹³². Slova su se u njim urezivala ili ispisivala kredom.

Za pisanje se koristilo i pamučno platno (paṭa, paṭikā), ali nije imalo široku primjenu kao što je slučaj s palminim lišćem i brezovom korom. Nekoliko takvih manuskripata, ispisanih na platnu, pronađeno je u džainskim knjižnicama. Uz platno, spominje se i svila koja se, zbog svoje skupocjenosti, koristila vrlo rijetko.

Koža, koja je bila uobičajeni materijal za zapisivanje u europskom srednjovjekovlju, u Indiji se rijetko koristila. Koža se smatrala nečistom i nije bila prikladna za zapisivanje svetih knjiga¹³³.

Tekstovi su se urezivali i u kamene površine. Bio je to uobičajeni način priopćavanja službenih zapisa. Edikti slavnog kralja Aśoke što ih je sredinom 3. st. pr. n. e., uklesane na kamene stupove, postavio širom Indije, primjer su takvih službenih zapisa i ujedno najstariji pisani spomenici drevne Indije. Kraljevske naredbe, proglasi, ugovori, darovnice, kraljevske pohvale (praśasti), a ponekad i čitava književna djela klesala su se u stijene, kamene stupove (śilāstambha), kamene blokove (śilāphalaka), pećine, kipove i građevine¹³⁴.

Pisalo se i na metalnim pločama. U iznimnim slučajevima upotrebljavalo se zlato i srebro, a često bakar (tāmra). Kraljevi i plemići često su poklanjali zemlju i novac hramovima, brahmanima, te učenim pojedincima kako bi nagradili njihovu posvećenost širenju znanja ili

¹³⁰ Katičić, R. Nav. dj. Str. 28.

¹³¹ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 109.

¹³² Isto, str. 111-112.

¹³³ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 114.

¹³⁴ Isto, str. 115 – 116.

vjere¹³⁵. Takve su se darovnice zapisivale na bakrenim pločama (tāmraśāsana). I buddhistički sveti spisi urezivali su se u bakar, a tako su se sačuvali i tekstovi nekih književnih djela¹³⁶.

Papir se u Indiji uobičajeno počinje koristiti tek u 10. st. dolaskom muslimana, no postoje dokazi kako su Indijci papir poznavali čak i prije Kineza (papir se pojavio u Kini oko 105. godine). Grčki pisac Nearh koji je Indiju posjetio u 4. st. pr. n. e. spominje proizvodnju papira¹³⁷. Upotrebu papira spominje i kineski hodočasnik I-Tsing koji je Indiju posjetio u 7. st.¹³⁸ Papir se, dakle, koristio puno prije dolaska muslimana, ali njegova upotreba nije bila uobičajena. Papir nije bio pogodan za klimatske uvjete Indije, a drugog je pisaćeg materijala, kao što je palmin list i brezova kora, bilo u izobilju. I kad se papir počeo uobičajeno koristiti za vrijeme muslimanske vladavine, Indijci su dugo nastavili pisati na palminom lišću i brezovoj kori, papir se nije smatrao preporučljiv ni pogodan za zapisivanje svetih tekstova¹³⁹.

Slika 10. Žena koja piše. 10 – 11. st. Indian Museum, Calcutta

Tinta (masī) se proizvodila od ugljene prašine pomiješane s vodom, ljepilom i šećerom. Upotrebljavala se već u 4. st. pr. n. e. u doba Aleksandrovog pohoda na Indiju, a spominje se i u starijim književnim djelima¹⁴⁰. Od starog su vremena poznate i razne pisaljke (lekhanī). Pera za pisanje tintom izrađivala su se od trske ili bambusa. Pisaljke za urezivanje slova u palmin list nazivale su se salaka i koristile su se diljem Indije. Izrađivale su se od metala, kosti ili bjelokosti. Prikaz jedne takve pisaljke sačuvao nam se na skulpturi prikazanoj na Slici 10. Mnogo pisaljki izrađenih od kosti i bjelokosti pronađeno je pri arheološkim iskapanjima u

¹³⁵ Isto, str. 118.

¹³⁶ Isto, str. 120.

¹³⁷ Isto, str. 129 – 130.

¹³⁸ Isto, str. 130.

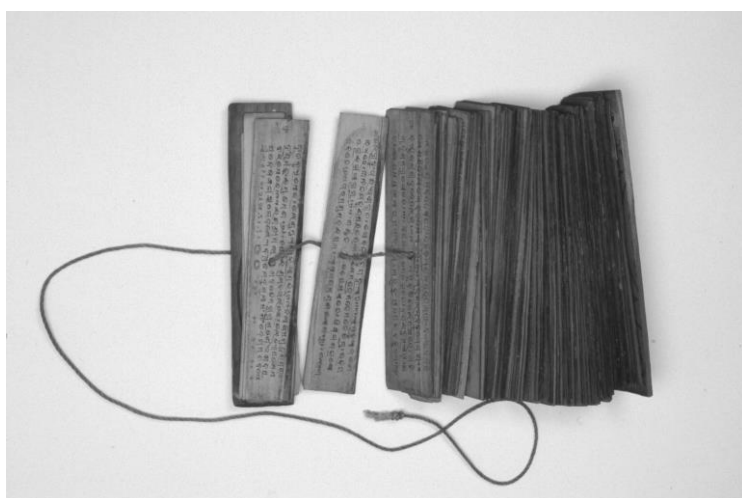
¹³⁹ Stipčević, A. Povijest knjige. Str. 222.

¹⁴⁰ Katičić, R. Nav. dj. Str. 29.

drevnom indijskom gradu Taxili, poznatom središtu učenja iz 4. st.¹⁴¹ Pisaljka je tada, kao i sada, bila jedno od osnovnih oruđa studenata.

8.2. UVEZ

Palmini listovi bušili su se ili jednom u sredini ili dva puta, s lijeve i desne strane lista. Lišće se tad polagalo između, također probušenih, drvenih ploča. Kroz otvore se provlačila uzica, kao što je vidljivo na Slici 11., i manuskript se vezao kao svežanj. Drvene ploče često su bile oslikane i lakirane, ili pak izrezbarene cvjetnim ili geometrijskim uzorkom¹⁴². Manuskripti su tad omatani u tkaninu ili svilu¹⁴³.

Slika 11. Rukopisna knjiga (pustaka).

Veličina sačuvanih rukopisnih knjiga na palminom lišću varira no najčešće su oko 48 cm dugački i oko 4 cm široki¹⁴⁴. Listovi su ispisani s obje strane, a na mjestima gdje su se bušili ostavila bi se praznina. Kako se rubovi palminog lišća brzo istroše, pisari su ostavljali široku marginu¹⁴⁵.

Najstariji manuskripti od brezove kore imali su oblik svitka. Dugački komadi kore na kojima se pisalo zbog svoje se krhkosti nisu mogli presavijati. Kora se običavala i rezati na veličinu

¹⁴¹ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 124.

¹⁴² Isto. Str. 135.

¹⁴³ Isto.

¹⁴⁴ Cornell University Library. Library Preservation and Conservation. Palm Leaf Manuscripts. URL: <https://www.library.cornell.edu/preservation/librarypreservation/mee/preservation/palmleaf.html> (20. 08. 2015)

¹⁴⁵ Wujastyk, D. Indian Manuscripts. // Manuscript cultures : mapping the field. / edited by Jörg B. Quenzer, Dmitry Bondarev, and Jan-Ulrich Sobisch. Berlin : Boston : De Gruyter, [2014]. Str. 161.

palminog lišća te uvezivati na isti način. Listovi kore bi se bušili i polagali između drvenih ploča. Kroz otvore na kori i na drvenim pločama provlačila se uzica i manuskript se vezao.

Osim drvenih ploča, kao zaštitne korice za manuskript služili su i deblji komadi kore te pleteno pruće¹⁴⁶. U Assamu se za one manuskripte kojih je sadržaj posvećen Božici zmija koristila kobra koža, no takvi su primjerci rijetki¹⁴⁷.

Bakrene ploče također su se običavale uvezivati. Za zapisivanje dokumenata bilo je ponekad potrebno i više bakrenih ploča. Ploče bi se tad povezivale jednim ili dvama bakrenim kolutovima.

Dolaskom muslimanskih osvajača u sjevernoj Indiji u proizvodnji knjiga prevladava papir. Prvotne su knjige od papira oponašale rukopisne knjige od palminog lišća. Knjiga zatim poprima oblik nalik kodeksu kakav je poznat iz europskog srednjovjekovlja, niz stranica teksta na papiru uvezanih u kožne korice¹⁴⁸. Moguli su uvez knjiga smatrali umjetnošću i svaka je velika knjižnica u svome sastavu imala knjigovežnicu. Posebno su na glasu bili perzijski knjigovešci kao vrsni majstori svog zanata¹⁴⁹. Knjižnice su zapošljavale i majstore kaligrafije i slikare koji su bogato ukrašavali knjige za koje su mogulski vladari i bogati plemići izdvajali velike novčane svote.

¹⁴⁶ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 136.

¹⁴⁷ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 136.

¹⁴⁸ Isto, str.139.

¹⁴⁹ Isto, str. 140.

9. PREPISIVAČKA DJELATNOST I PISARI

Kako je razvijena bila prepisivačka djelatnost pokazuje broj rukopisa koji se sačuvao do danas. Rukopisno blago Indije je golemo. Procjenjuje se da se u knjižnicama, arhivima, hramovima, samostanima i privatnim zbirkama nalazi između pet i trideset milijuna rukopisa¹⁵⁰. To je samo mali dio onog što je ranije proizvedeno i izgubljeno zahvaljujući vremenskim uvjetima i ratnim pohodima.

Razlozi tako razvijenoj prepisivačkoj djelatnosti su mnogi. Rukopisne knjige, najčešće pisane na palminom lišću i brezovoj kori, te potom papiru, nisu se mogle održati u indijskim klimatskim uvjetima. Stari i istrošeni rukopisi morali su se prepisati. Mnoga stara djela indijske kulture sačuvala su se zahvaljujući tom revnom prepisivanju. Odbačene kopije starih i istrošenih rukopisa bi se od onda kod buddhista ritualno zakapale u ćupovima, a kod hinduista predavale vodama svetih rijeka¹⁵¹.

U indijskim hramovima i samostanima prepisivalo se mnogo. Knjige su bile potrebne za izobrazbu novih pripadnika vjerskih zajednica. Veliki centri učenja, poput Nālande i Taxile, okupljali su na tisuće studenata i bilo je potrebno osigurati velik broj rukopisa. Prepisivanje rukopisa bila je važna djelatnost i u mnogim sačuvanim epigrafskim i literarnim dokazima vidljivo je kako se u kraljevskim darovnicama često osiguravaju sredstva namijenjena prepisivanju rukopisa.

Prepisivanje je služilo i religijskoj i političkoj promociji. Mnoge indijske religijske sljedbe i škole rukopisima su promovirale svoja učenja. Izrađivani su brojni primjerci rukopisa koji bi se onda odaslali diljem zemlje. Poznat je primjer džainskoga kralja Gujarata, Jayasimha Siddharaje, koji je, kako bi istaknuo džainsku učenost naspram brahmanske, zaposlio 300 pisara da naprave brojne kopije sanskrtske gramatike slavnog džainskog učenjaka Hemačandre iz 12. st.¹⁵² Kopije je razaslao svim učenim ljudima u zemlji.

Prepisivanje svetih tekstova smatralo se i bogougodnim djelom. U purāṇama se kaže da će se onome koji kopira i distribuira svete tekstove poput Bhagavadgīte, purāṇa i Veda, ostvariti

¹⁵⁰ Shaw, G. South Asia. // A companion to the history of the book / edited by Simon Eliot and Jonathan Rose. Malden : Oxford : Victoria : Blackwell Publishing, 2007. Str. 127.

¹⁵¹ Isto, str.128.

¹⁵² Isto, str 130.

sve želje i oslobodit će se kruga rađanja¹⁵³.

Na kraju, prepisivanje je postalo i važan ekonomski faktor u zemlji. Prepisivanjem, koje se razvilo kao zasebna profesija, prehranjivao se veliki broj ljudi¹⁵⁴.

Pojavom pisma u Indiji javljaju se i pisari. Spominju se već na ediktima kralja Aśoke u 3. st. pr. n. e. i nazivaju se lipikara ili libikara¹⁵⁵. Rani spomen pisara nalazimo i na buddhističkoj stūpi u Sāñchiju gdje se pisari nazivaju lekhaka¹⁵⁶. Spominju se i u velikim hinduističkim epovima Mahābhārati i Rāmāyani, kao i u buddhističkoj literaturi¹⁵⁷.

Pisare spominje i kineski hodočasnik I-Tsing koji je Indiju posjetio u 7. st. Za vrijeme boravka u Kašmiru kralj mu je dodijelio 20 pisara koji su mu kopirali manuskripte. Kraljevi su zapošljavali pisare u svojim knjižnicama, a bili su im potrebni i za zapisivanje edikata, naredbi, ugovora, darovnica itd. Takvi su se pisari nazivali rajalipikara, (kraljevski pisari). U Arthaśāstri, spisu koji se bavi državničkom vještinom, nabrojane su kvalitete koje takav kraljevski pisar mora posjedovati. Pisar mora imati kvalitetu kakvu posjeduje ministar, treba biti upoznat sa svim običajima, treba biti brz u sastavljanju tekstova, treba imati dobar rukopis i umjeti naglas pročitati dokument¹⁵⁸.

U samostanima i hramovima kopiranjem manuskripta su se bavili redovnici, jednako kao u europske srednjovjekovlju. U buddhističkoj se redovničkoj zajednici vjerovalo kako se kopiranjem rukopisa stječe velika milost. Slična vjerovanja postojala su i unutar džainizma i hinduizma. Veliki centri učenosti, koji se razvijaju uz hramove i samostane, postaju važna središta u kojima se mnogo pažnje posvećivalo prepisivanju, pisanju, uređivanju i prijevodu rukopisa. Kopiranjem rukopisa bavili su se ili sami knjižničari ili pisari, koji se navode kao dio knjižničarskog osoblja.

Po narudžbi pojedinaca knjige su prepisivali i pripadnici pisarskog staleža, koji je organiziran kao posebna kasta (kāyastha). Kāyasthe se počinju spominjati od 8. st. i u daljnjim su

¹⁵³ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 190-191.

¹⁵⁴ Isto, str. 191.

¹⁵⁵ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 186.

¹⁵⁶ Bhoi, P. Scribe as Metaphor : Patterns of Processing and Writing Palm leaf Manuscripts. // Indian Anthropologist. 40, 1(2010), str. 75.

¹⁵⁷ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 185.

¹⁵⁸ Houben, E. M. J; Rath, S. Nav. dj. Str. 4.

stoljećima stekli znatan ugled u društvu¹⁵⁹. Radili su kao činovnici na dvorovima te obavljali važne poslove u državnoj upravi. Posebno su starci među njima, kad više nisu imali snage za rad u administraciji, rado prihvaćali prijepis starih knjiga za pojedine naručitelje¹⁶⁰. Tako su za život zarađivali i osiromašeni brahmani¹⁶¹.

Pisari su imali pune ruke posla i za vrijeme Delhijskog sultanata i Mogulskog carstva. Bogate knjižnice, kakve su održavali muslimanski vladari i bogati plemići, zapošljavale su velik broj pisara.

Prepisivanje rukopisa nije bio lagan posao. U nekim srednjovjekovnim rukopisima ostali su sačuvani zapisi samih pisara. U kolofonima, na kraju rukopisa, pisari se tako žale na bolove koje su morali pretrpjeti kako bi prepisali rukopis¹⁶². Spominju se bolovi u vratu, leđima, umorne oči i mnoge druge patnje¹⁶³. Slične bilješke ostale su sačuvane i u europskim rukopisnim knjigama, i srednjovjekovni europski redovnici susretali su se s istim problemima. Zbog mukotrpnog truda koji su uložili u prepisivanje, indijski pisari u bilješkama pozivaju čitaoca da se s poštovanjem odnosi prema rukopisu i neka im oprostí moguće pogreške u rukopisima¹⁶⁴. Pisarske greške (lekhakadosa) ipak su se svim silama željele izbjeći. Pisar bi sam nakon prijepisa pažljivo usporedio kopiju s originalnim rukopisom ili bi tekst provjerio uz pomoć recitatora (vācaka) koji bi tekst čitao naglas¹⁶⁵. Unatoč ovakvim provjerama, čitaoci su se ipak žalili na pogreške pisara. Čini se da su se pisari često osjećali dovoljno učenima da sami interveniraju u tekst rukopisa. Stare i ponegdje nečitljive rukopise sami su upotpunjavali, popravljali i dotjeravali¹⁶⁶. Oni savjesniji, koji su u potpunosti slijedili originalni rukopis, na nečitljivim su mjestima ostavljali prazninu¹⁶⁷. Uz opis muka koje prate prijepis, pisari su znali zapisati i svoju genealogiju, ime svog učitelja, datum dovršetka, ime naručitelja, svoje ekonomsko stanje, pa čak i privatne probleme¹⁶⁸.

Pisari su svoj posao zadržali i nakon pojave tiska. Tisak koji se u Indiji pojavljuje već za

¹⁵⁹ Datta, B. K. Nav. dj. Str. 186.

¹⁶⁰ Katičić, R. Nav. dj. Str. 27.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Bhoi, P. Nav. dj. Str. 76.

¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Isto.

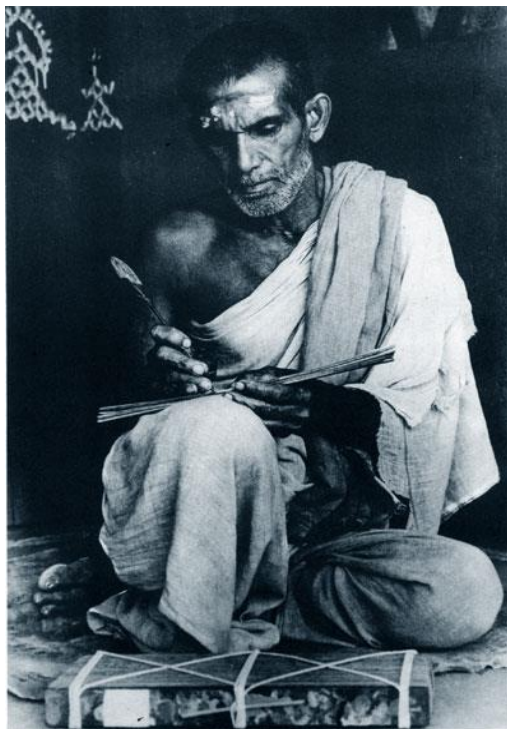
¹⁶⁵ Colas, C. The Criticism and Transmission of Texts in Classical India. // Diogenes. 186, 47/2 (1999), str. 32.

¹⁶⁶ Isto, str. 34.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Bhoi, P. Nav. dj. Str. 76.

vrijeme Mogulskog carstva u 16. st. nije uspio zaživjeti. Akbar kojem su predstavljene tiskane knjige ipak je više volio bogato ukrašene rukopisne knjige. Prepisivačka je djelatnost zapošljavala i velik broj ljudi te bila važan ekonomski faktor, uvođenje tiska ostavilo bi velik broj ljudi bez posla. Problem je bila i velika jezična raznolikost kao i velik broj indijskih pisama. Na Slici 12. prikazana je fotografija pisara koji piše po palminom listu. Fotografija je snimljena u 18. st., u vrijeme kad se pisarska djelatnost polako gasila a tiskarski stroj ostavljao pisare bez posla. Mnogi su pisari svoj novi posao potražili baš pri tiskarskom stroju.

Slika 12. Pisar metalnom pisaljkom piše po palminom listu. 18. st.

10. KNJIGA U RELIGIOZNOM ŽIVOTU INDIJE

Indijci su kao i mnogi drugi stari narodi vjerovali u božansko podrijetlo jezika i pisma. Sanskrit se smatrao jezikom bogova. Bio je to jezik na kojem su drevni vidioci u svom zanosu primili pjesme koje su sadržavale skrovitu istinu o najdubljim odnosima među stvarima. Sanskrit, jezik na kome su vidioci primili sveto znanje, pomno je proučavan i ljubomorno čuvan. Riječi i slogovi Vede detaljno su analizirani, a slova abecede, iako još nezapisana, prepoznata su i personificirana kao vječna božanstva¹⁶⁹. Takva usmjerenost na sveti jezik brahmana rezultirala je izuzetnim razvojem gramatike u staroj Indiji. Pāṇinijeva gramatika, Aṣṭādhyāyī (Osam odsjeka), smatra se jednim od najvrednijih doprinosa svjetskoj jezikoslovnoj misli.

Kao što se sanskrit smatra svetim jezikom, jezikom bogova, tako se i pismu pripisuje božansko podrijetlo. Po indijskom vjerovanju alfabet je izumio sam bog stvoritelj Brahma. Uz pismo je vezana i njegova božanska družica, Sarasvatī, zaštitnica mudrosti, znanja i učenja. Naziva je se i lipidevī, božicom alfabeta. Tradicija ju je smatrala izumiteljicom sanskrta i devanagārī pisma. Osobito su ju štovali učenici i pisci, a njezin kult održao se sve do danas. U ikonografskim prikazima, kao što ilustrira Slika 13, često se prikazuje s manuskriptom u ruci.

Slika 13. Sarasvatī, zaštitnica mudrosti, znanja i učenja. U lijevoj gornjoj ruci drži rukopis na palminom lišću.

Mramor. 12. st. National Museum, New Delhi.

Knjiga, koja se stoljećima u Indiji razvijala usporedo s jakom usmenom tradicijom, isprva nije

¹⁶⁹ Basham, A. L. Nav. dj. Str. 239.

imala veliku ulogu u vjerskom životu. Štovala se izgovorena riječ, riječ kao zvuk. Posebno je to uočljivo u tantrizmu koji kozmos, sa svim svojim bogovima, razinama i oblicima izjednačava s izvjesnim brojem mantra. Promjene u odnosu na knjigu nalazimo u mlađim epskim tekstovima, purāṇama. Iako su se i purāṇe prvotno prenosile usmeno često se u njima spominje vrijednost zapisanih tekstova. Kaže se tako kako će kuća u kojoj se štuje knjiga uvijek biti pod zaštitom Lakṣmī (Božica bogatstva) i Sarasvatī (Boginja znanja)¹⁷⁰. Kao bogougodno djelo spominje se i kopiranje rukopisa.

Knjiga se naposljetku smatrala i utjelovljenjem vrhovnoga Boga. Śiva Purāṇa Māhātmya tako navodi kako je knjiga esencija Śive u vidljivom obliku¹⁷¹. Knjiga je sveta ne samo zato što sadrži svete riječi već i zato što je materijalna i vidljiva reprezentacija samoga Boga. O knjizi kao obliku božjeg prisustva na zemlji govori i Bhāgavata Māhātmya. U njoj Kṛṣṇa kazuje kako je u knjigu unio svoju energiju (tejas) i kako ta „zvučna slika“ može pomoći ljudima da se oslobode svojih grijeha¹⁷². Knjiga se ovdje shvaća kao manifestacija božje ljubavi i milosti prema ljudima. Ispunjena je božjom prisutnošću i u svome se materijalnome i vidljivome obliku smatra božjom inkarnacijom (arcāvatāra) na zemlji¹⁷³.

Iako je u purāṇskim tekstovima vidljiv pomak s riječi kao zvuka na riječ kao sliku, vidljivu reprezentaciju božje prisutnosti na zemlji, treba naglasiti da je zvuk u indijskoj tradiciji zadržao primat sve do današnjih dana. Još od vedskih vremena mantre se, u svojem zvučnom obliku, smatraju moćnim oružjem koje može promijeniti svijest.

Džainizam je iznimno cijenio knjigu. Uslijed nemira i borbi unutar same džainske zajednice postojala je opasnost da se izgubi učenje Mahāvīre. Džaini su zato zapisali svoj kanon i otad knjiga, koja se smatra utjelovljenjem učenja Mahāvīre, ima veliku ulogu u životu zajednice. Knjige su se brižno čuvale u knjižnicama i prema njima se trebalo odnositi s poštovanjem. Prepisivanje rukopisa smatralo se načinom stjecanja vjerskih zasluga. U kolofonima nekih sačuvanih rukopisa sačuvani su natpisi iz kojih je vidljivo kako je narudžba prijepisa posvećena dobrobiti živih ili mrtvih potomaka¹⁷⁴. U pojedinim se hramovima knjiga štovala

¹⁷⁰ Mackenzie, Brown C. *Purana as Scripture : From Sound to Image of the Holy Word in the Hindu Tradition*. // *History of Religions*. 26, 1(1986), str. 77.

¹⁷¹ Isto, str. 81.

¹⁷² Isto, str. 82.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ Cort, J. E. *Nav. dj.* Str. 78.

poput kipova Jine. Smatrala se svetim objektom i njoj u čast izvodili su se molitveni obredi (pūja)¹⁷⁵. Zbog svoje se svetosti knjiga ponekad i ljubomorno čuvala. Nije svakome bilo dopušteno da je vidi ili primi u ruke. Brižno su se čuvala u knjižnicama kojima pristup nije bio lagan. Europski su istraživači ponekad godinama pregovarali kako bi im se dopustilo pregledati zbirke.

Poštovanje se prema knjizi u džainskim zajednicama održalo sve do današnjih dana. U liturgijskoj godini zajednice veliku važnost ima festival pod imenom Jñāna pañcamī posvećen štovanju Znanja. Slika 14. prikazuje štovanje starih rukopisa za vrijeme festivala Jñāna pañcamī u Ahmedabadu (Gudžerat). Manuskripti i knjige posipaju se tad prahom sandalovine (vāsakṣepa) i pjevaju im se himne posvećene znanju¹⁷⁶. Knjige se ponekad iznose i na duge procesije praćene pjevanjem¹⁷⁷. Na taj dan objavljuju se nove knjige i naručuju kopije starih rukopisa¹⁷⁸. Djeci se kupuju olovke i bilježnice i potiče ih se na prepisivanje jednostavnih himni i mantri¹⁷⁹.

Slika 14. Štovanje knjiga za vrijeme festivala Znanja (Jñāna pañcamī) u Ahmedabadu (Gudžerat).

Buddhizam, koji je prvi od indijskih religioznih sljedbi prihvatio pismo i počeo zapisivati svoje sveto znanje, razvio je svojevrstni kult knjige. Posebno se to odnosi na mahāyāna formu

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Festivals of knowledge. Jainpedia : the Jain universe online. Institute of Jainology, 2007. URL: <http://www.jainpedia.org/themes/practices/festivals/festivals-of-knowledge.html>

¹⁷⁷ Isto.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Isto.

buddhizma. Manuskripti su se smatrali utjelovljenjem Dharma, Buddhina učenja, a time i utjelovljenjem samoga Buddhe. U Mahāyāni sutri učestalo se napominje da se štovanjem, recitiranjem, čitanjem i prepisivanjem sutri zaslužuju ogromne vjerske zasluge (puṇya)¹⁸⁰. Manuskripti su se smatrali moćnim svetim objektima koji donose zaštitu mjestu i ljudima. Polagali su se unutar kipova i stūpa, za koje se vjerovalo da sadrže fizičke ostatke Buddhe ili kojeg drugog buddhističkog sveca. Komadići rukopisnih knjiga znali su se nositi i kao amuleti¹⁸¹. Pojedini buddhistički tekstovi ili mantre smatrali su se pritom posebno moćnima.

Polaganjem rukopisa u stupe, kipove ili njihovim izlaganjem na oltarima stvaralo se novo mjesto štovanja. I samo mjesto na kojem su se tekstovi čitali i podučavali postajalo je svetište¹⁸². Prisustvo teksta označavalo je samu prisutnost Buddhe i njegovih moći. Zato su se tekstovi i ritualno štovali. Štovalo ih se plesom i prinosom cvijeća¹⁸³.

Buddhisti su se s poštovanjem odnosili i prema starim i uništenim rukopisima. Nakon što bi se prepisali stari su rukopisi bilo ritualno pokopani u velikim glinenim ćupovima.

¹⁸⁰ Hartman, J. U. Nav. dj. Str. 104.

¹⁸¹ Isto, str. 101-102.

¹⁸² Berkwitz, S. C; Schober, J; Brown, C. Nav. dj. Str. 6

¹⁸³ Isto.

11. SAČUVANO BLAGO

Unatoč nepovoljnim prirodnim i povijesnim prilikama u Indiji je ostao sačuvan velik broj rukopisnih knjiga. Najveći broj tih rukopisa nije velike starosti i potječu s kraja 19. st., ali odražavaju znanje koje se stoljećima uporno prepisivalo i prenosilo u sljedeće generacije. Stariji rukopisi su rijetkost i mada ih se mnogo pronašlo i u samoj Indiji, naročito u džainskim knjižnicama, najčešće potječu iz susjednih zemalja koje su bile pod jakim utjecajem indijske misli i čija je klima bila povoljnija za njihovo očuvanje. U Nepal su pronađeni rukopisi koji datiraju iz 10. st., a u Japanu se čuvaju indijski rukopisi na palminom lišću iz 6. st.¹⁸⁴ Mnoge su indijske rukopisne knjige pronađene i u Kini čiji su buddhistički redovnici često posjećivali Indiju.

Interes za rukopisne knjige kod europskih istraživača počinje za vrijeme britanske kolonijalne uprave. Englezi su shvatili kako Indijom mogu vladati samo ako poštuju njezine društvene i vjerske predaje. Bilo je nužno da se ovlada sanskritom i upozna stara indijska književnost i predaja. Uslijedili su prijevodi mnogih sanskrtskih djela na engleski, a potom i na druge europske jezike čime počinje razvoj indologije kao znanosti. Izučavanje sanskrta pokazalo se plodnim i u razvoju europske lingvistike. Vrhovni sudac engleske uprave William Jones, koji se posvetio izučavanju sanskrta i starih djela indijske književnosti, ustvrdio je: „(sanskrit) je savršeniji od grčkoga, bogatiji od latinskoga, a profinjeniji je od obojih; ali je s njima tako srodan u glagolskim korijenima i gramatičkim oblicima da to nikako ne to nikako ne može biti posljedica slučaja“¹⁸⁵. Formulirana je tako teza da indoeuropski jezici potječu iz istoga izvora.

Razvojem indologije i indijske filologije rastao je i interes za stare indijske manuskripte. Britanska uprava organizirala je akciju prikupljanja i popisivanja rukopisnih knjiga diljem Indije. Rezultat su te akcije mnogi izvještaji i katalozi te zbirke rukopisnih knjiga koje je stvorila sama britanska kolonijalna uprava. Među rukopisnim zbirkama ističu one u knjižnicama Benares Sanskrit College, Asiatic Society of Bengal u Calcutti, Deccan College u Pooni, Calcuta Sanskrit College, College Fort Saint George i Government Oriental Manuscript Library u Madrasu¹⁸⁶.

¹⁸⁴ Katičić, R. Nav. dj. Str. 30.

¹⁸⁵ Isto, str.48.

¹⁸⁶ Isto, str. 27-28.

Mnogi su istraživači i sami prikupljali rukopise te ih donosili sa sobom u Europu. Mnoge su te zbirke završile u velikim europskim knjižnicama. Važnije su među njima zbirke u India Office i Royal Asiatic Society u Londonu, u vatikanskoj knjižnici, u Kraljevskoj (Državnoj pruskoj) knjižnici u Berlinu, u Nacionalnoj knjižnici u Parizu, Azijskom muzeju u Petrogradu, u knjižnici Britanskog muzeja, u Bodlejanskoj knjižnici u Oxfordu, u Kraljevskim knjižnicama u Kopenhagenu i Stuttgartu, u Dvorskoj i državnoj knjižnici u Münchenu te u Nacionalnoj knjižnici u Firenci¹⁸⁷. Od sveučilišnih knjižnica zbirke starih indijskih rukopisa posjeduju one u Oxfordu (Indian Institute), Cambridgeu (University Library i Library of the Trinity College), Edinburghu, Leipzigu, Göttingenu, Tübingenu, Beču, Strasbourgu i Lundu¹⁸⁸.

Do početka 20. st. bili su dostupni mnogi katalozi indijskih rukopisa koji se nalaze u indijskim knjižnicama, muzejima, samostanima, hramovima, privatnim kolekcijama kao i katalozi zbirke izvan Indije. Theodor Aufrecht okupio je kataloge te napravio bibliografsko pomagalo u tri sveska pod naslovom *Catalogus Catalogorum, an Alphabetical Register of Works and Authors*, izdano između 1891. –1903¹⁸⁹. Iako je to djelo još i danas autoritativno, pojavom novih kataloga ubrzo je postalo nužno nastaviti i dopuniti Aufrechtov rad. Prvi svezak *New Catalogus Catalogorum* (NCC) izdao je 1949. Venkataraman Raghavan¹⁹⁰. Projekt NCC smješten je pri Sveučilištu Madras i do danas je izdano niz svezaka. Najobuhvatniji vodič kroz objavljene kataloge koji je trenutno dostupan, djelo je A. K. Biswasa i M. K. Prajapatija: *Bibliographic Survey of Indian Manuscript Catalogues*¹⁹¹.

Kako bi zaštitila svoju rukopisnu baštinu, Indija je pokrenula i niz projekata.

Indira Gandhi National Centre for the Arts (IGNCA) pokrenuo je 1989. g. projekt mikrofilmiranja rukopisnih knjiga kako bi bile dostupne istraživačima. Pristupilo se mnogim javnim i privatnim institucijama, kao i pojedincima, te sklopio ugovor kojim se omogućava mikrofilmiranje rukopisa u njihovom vlasništvu. Do sada je mikrofilmirano oko 2.5 milijuna

¹⁸⁷ Isto, str. 28.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Wujastyk, D. Nav. dj. Str. 170.

¹⁹⁰ Isto, str. 171.

¹⁹¹ Isto.

rukopisa¹⁹². Većina je mikrofilmova zatim i digitalizirana. Prikupljen je i reprografski materijal iz raznih institucija izvan Indije koje posjeduju zbirke indijskih rukopisnih knjiga.

Pri IGNCA djeluje i National Mission for Manuscripts (NMM) koju je 2003. g. osnovalo indijsko Ministarstvo turizma i kulture. Ovom su misijom na nacionalnoj razini objedinjeni svi naponi koje je Indija učinila u zaštiti svoje rukopisne baštine. Zadaća je misije dokumentirati i katalogizirati indijske manuskripte, one koji se nalaze u Indiji kao i one u inozemstvu. Misija također podiže svijest te pruža potrebnu edukaciju vezanu uz konzervaciju i prezervaciju rukopisnih knjiga. Važna je zadaća misije i osiguravanje pristupa rukopisima njihovom publikacijom i digitalizacijom kako bi se olakšao i potaknuo daljnji istraživački rad. Do sada je digitalizirano preko milijun rukopisa¹⁹³. Stvoren je i nacionalni katalog rukopisnih knjiga Kritisampada koji pruža informacije o rukopisima popisanim u vjerskim, kulturnim i obrazovnim institucijama diljem Indije, kao i onima izvan zemlje. Katalog daje informaciju koji se točno rukopis nalazi gdje i u kakvome je stanju. Katalog trenutačno u svojoj bazi sadrži podatke o 2 milijuna rukopisnih knjiga¹⁹⁴.

¹⁹² 15. Gaur, R. C.; Chakraborty, M. Preservation and Access to Indian Manuscripts : A Knowledge Base of Indian Cultural Heritage Resources for Academic Libraries. Paper presented at ICAL 2009 : vision and roles of future academic libraries. Delhi University. Delhi, 2009. Str. 96.

¹⁹³ National Mission for Manuscripts. Performance Summary. URL: <http://www.namami.org/Performance.htm>

¹⁹⁴ Isto.

12. ZAKLJUČAK

Knjige i knjižnice su se u staroj i srednjovjekovnoj Indiji razvijale paralelno uz jaku usmenu tradiciju. Znanje se stoljećima, iz generacije u generaciju, prenosilo posredstvom učitelja isključivo usmenim putem. Na taj je način znanje pripadalo samo višem sloju indijskoga društva, kasti brahmana koja je ljubomorno čuvala svoje znanje. Razlog usmenog prenošenja leži i u važnosti zvuka u indijskoj tradiciji. Himne Rgvede prikazane su vidiocima u zvučnom obliku i morale su se prenijeti na potpuno jednaki način, s pravilnim izgovorom i intonacijom. Učilo se i memoriziralo recitacijom, ponavljanjem uz vodstvo učitelja.

Pismo, koje se u drevnoj indijskoj civilizaciji pojavilo tek u 3. st. pr. n. e., nije u početku imalo veliki ugled. Brahmani su ga smatrali ritualno nečistim i nedostojnim za prenošenje svetog znanja. Koristilo se u administraciji i u političke svrhe. Svete mantre i brahmane ostale su čvrsto ukorijenjene u usmenoj predaji.

Buddhizam je prva indijska religijska sljedba koja je prihvatila pismo i koja je počela zapisivati svoja kanonska djela. U zajednici je postojao strah od gubitka učenja i to je bio važan razlog da se prihvati pismo i knjiga. Iz istoga su razloga svoj kanon zapisali i džaine. Džainizam je, kao i buddhizam, knjigu iznimno cijenio. Knjiga je utjelovljivala sveta učenja i imala veliku ulogu u redovničkom životu zajednice. Knjigu je naposljetku prihvatio i brahmanizam. Zapisani su tako epovi, pomoćna djela vedskih škola i naposljetku centralni vedski tekstovi.

Prve knjižnice nastale su upravo u sklopu samostana i hramova. Sačuvati učenje bilo je važno za daljnji razvoj i očuvanje vjerskih zajednica. Brojni epigrafski i arheološki nalazi govore kako su knjižnice bile važan dio vjerskih institucija. Donacije kraljeva, plemića i bogatih vjernika često izričito spominju sredstva namijenjena knjižnicama i knjižničarima.

Na razvoj knjige posebno utječe razvoj velikih centara učenja u kojima se, uz vjersko znanje, počinju izučavati i sekularni predmeti. Postaju to važna središta u kojima se mnogo pažnje posvećivalo prepisivanju, pisanju, uređivanju i prijevodu rukopisa što je nužno zahtijevalo i razvoj velikih knjižnica. Knjižnice, koje su pružale vodstvo i pomoć brojnim studentima i nastavničkom osoblju, postaju tako važan dio visokog obrazovanja stare Indije. Knjižnice su bili ključni element obrazovanja i u srednjovjekovnoj muslimanskoj Indiji. Osnovne škole (maktabe), medrese (visoke škole) i džamije u svojem su sastavu imale knjižnice.

Knjižnice se razvijaju i na dvorovima vladara. Dvorovi moćnih i obrazovanih vladara često su bili pokrovitelji učenosti, znanosti i umjetnosti te, uz samostane i hramove, bili važni centri znanja. Posebno su mogulski vladari srednjovjekovne Indije bili poznati po svojim bogatim dvorskim knjižnicama za koje se brinulo brojno knjižničarsko osoblje. Uz vladare, knjižnice posjeduju i bogati plemići i građani.

O važnosti knjige u staroj i srednjovjekovnoj Indiji svjedoči nam i razgranata prepisivačka djelatnost. Zbog nepostojanosti materijala i nepovoljnih klimatskih uvjeta knjige nisu imale dugi vijek trajanja. Mnogo je knjiga izgubljeno i u ratnim sukobim, posebice za vrijeme muslimanskih osvajanja. Sve je to nadoknađeno upornim prepisivanjem. Prepisivanjem su se isprva, kao i u europskome srednjovjekovlju, bavili redovnici a zatim pripadnici pisarskoga staleža koji je organiziran kao posebna kasta. Zahvaljujući njihovome radu u Indiji je ostao sačuvan veliki broj rukopisnih knjiga.

Iako su knjige i knjižnice odigrale veliku ulogu u očuvanju učenja vjerskih zajednica i razvoju indijske kulture, znanosti i umjetnosti one su uvijek bile dostupne samo određenim slojevima društva. Svećenicima, redovnicima, kraljevima i plemićima. Stara i srednjovjekovna Indija ne poznaje javne knjižnice. Tek se krajem srednjovjekovlja i za vrijeme britanske kolonijalne uprave javlja ideja o knjižnicama kao javnom dobru.

Popis slika

Sl. 1. Pečat s likom troglavog boga životinja. Steatit. 3. tisućljeće pr. n. e. Museum of Central Asian Antiquities, New Delhi. Izvor: Mustenberg, H. Indijska umjetnost. Rijeka : Otokar Keršovani, 1971. Str. 18.

Sl. 2. Aśokin stup s likom lava. 3. st. pr. n. e. Lauriya Nandangarh. Izvor: Mustenberg, H. Indijska umjetnost. Rijeka : Otokar Keršovani, 1971. Str. 24.

Sl. 3. Listovi buddhističkog manuskripta ispisanog na brezovoj kori. 1. ili 2. st. University of Washington. Izvor: Roseth, B. One of earliest Buddhist manuscripts acquired by University of Washington. University of Washington. 2002.

URL: <http://www.washington.edu/news/2002/08/20/one-of-earliest-buddhist-manuscripts-acquired-by-university-of-washington/>

Sl. 4. Hiuen-Tsiang, kineski hodočasnik. Boja na svili. 14. st. Tokyo National Museum. Izvor: Xuanzang Sanzang. e-Museum : National Treasures & Important Cultural Properties of National Museums, Japan. URL:

http://www.emuseum.jp/detail/100307/000/000?mode=detail&d_lang=en&s_lang=en&class=1&title=&c_e=®ion=&era=¢ury=&cptype=&owner=&pos=65&num=8

Sl. 5. Ostaci Nālande, slavnog buddhističkog centra učenosti. Izvor: Prareek, S. The Ancient Indian University Which Is Taking Students Again After 800 Years! The Better India. 2014. URL: <http://www.thebetterindia.com/13918/ancient-nalanda-university-reopens-monday-know-lesser-known-facts-great-university/>

Sl. 6. List iz džainskog manuskripta Kalpasūtre, popularnog djela koji opisuje živote velikih džainskih učitelja (tīrthaṅkara). Ilustracija prikazuje rođenje Mahāvire. Kasno 15. - 16. st. Victoria and Albert Museum, London. Izvor: Jainism: Illuminated Manuscripts and Jain art. Victoria and Albert Museum.

URL: http://www.vam.ac.uk/content/articles/j/jainism_illuminated_manuscripts-and-jain-paintings/

Sl. 7. Sher Mandal koju je kao kuću užitka izgradio Sher Khan. Humayun ju je koristio kao svoju privatnu knjižnicu. Izvor: Humayun's Sher Mandal and Akbar's Takht-i-Akbari. Delhi

Story. 2014.

URL: <https://delhistory.wordpress.com/2014/10/25/humayuns-sher-mandal-and-akbars-takht-i-akbari/>

Sl. 8. Ilustracija iz Akbarname, službene biografije cara Akbara. 16. st. Victoria and Albert Museum, London. Izvor: Akbar. Victoria and Albert Museum.

URL: <http://collections.vam.ac.uk/item/O9411/akbar-painting-farrukh-beg/>

Sl. 9. Knjižnica buddhističkog samostana Chemrey. Ladakh, India. Izvor: Chemrey gumpa library. Panoramio. 2008.

URL: <http://www.panoramio.com/photo/14524115>

Sl. 10. Žena koja piše. 10-11. st. Indian Museum, Calcutta. Izvor: Basham, A.L. The wonder that was India: a survey of the history and culture of the Indian sub-continent before the coming of the Muslims. New Delhi: Rupa & Co., 2001. Str. 200.

Sl. 11. Rukopisna knjiga (pustaka). Izvor: Oriya palm-leaf manuscript. Cornell University Library.

URL: <http://library24.library.cornell.edu:8280/luna/servlet/detail/CORNELL~10~1~66786~111862:Oriya-palm-leaf-manuscript->

Sl. 12. Pisar metalnom pisaljkom piše na palminom listu. 18. st. Izvor: History of Letterform Design in India. Design in India.

URL: <http://www.designinindia.net/design-thoughts/writings/history/india-history-type-design1.html>

Sl. 13. Sarasvatī, zaštitnica mudrosti, znanja i učenja. U lijevoj gornjoj ruci drži rukopis na palminom lišću. Mramor. 12. st. National Museum, New Delhi. Izvor: Craven, R. S. Indian Art: a concise history. New York: Thames & Hudson Inc., 1985. Str. 192.

Sl. 14. Štovanje knjiga za vrijeme festivala Znanja (Jñāna pañcamī). Izvor: Jains in Ahmedabad celebrate Gyan Panchami. dna India. 2013.

URL: <http://www.dnaindia.com/ahmedabad/report-jains-in-ahmedabad-celebrate-gyan-panchami-1915651>

Literatura

1. Basham, A. L. The wonder that was India : a survey of the history and culture of the Indian sub-continent before the coming of the Muslims. New Delhi : Rupa &Co., 2001.
2. Basham, A. J. A cultural history of India. Delhi : Oxford University Press, 1989.
3. Berkwitz, S. C.; Schober, J.; Brown, C. Rethinking Buddhist manuscript cultures. // Buddhist Manuscript Cultures : Knowledge, ritual, art / edited by Stephen C. Berkwitz, Juliane Schober and Claudia Brown. London : New York : Routledge, 2009. Str. 1 – 15.
4. Bhatt, R. K. Academic libraries in India : a historical study. Paper presented at ICAL 2009 : vision and roles of future academic libraries. Delhi University. Delhi, 2009. Str. 55 -67.
5. Bhoi, P. Scribe as Metaphor : Patterns of Processing and Writing Palm leaf Manuscripts. // Indian Anthropologist. 40, 1(2010), str. 71 – 92.
6. Coburn, T. B. Scripture in India : Towards a Typology of the Word in Hindu Life. // Journal of the American Academy of Religion. 52, 3(1984), str. 435 – 459.
7. Colas, C. The Criticism and Transmission of Texts in Classical India. // Diogenes. 186, 47/2(1999), str. 30 – 43.
8. Cort, J. E. The Jain Knowledge Warehouses : Traditional Libraries in India. // Journal of the American Oriental Society. 115, 1(1995), str. 77 – 87.
9. Dasgupta, K. How Learned Were the Mughals : Reflections on Muslim Libraries in India. // The Journal of Library History (1974 – 1987). 10, 3(1975), str. 241– 254.
10. Datta, B. K. Libraries and librarianship of ancient and medieval India. Delhi : Atma Ram, 1960.
11. Davis, J. D. The Status of Library History in India: A Report of an Informal Survey and a Selective Bibliographic Essay. // Libraries & Culture. 25, 4(1990), str. 575 – 589.
12. Dhammika, V. S. The Edicts of King Asoka : an English Rendering. 1994. URL: <http://www.cs.colostate.edu/~malaiya/ashoka.html> (02. 07. 2015.)
13. Farmer, S; Sproat, R; Witzel, M. The Collapse of the Indus-Script Thesis : The Myth of a Literate Harappan Civilisation. // Electronic Journal of Vedic Studies (EJVS). 11, 2(2004), str. 19 – 57.

14. Festivals of knowledge. Jainpedia : the Jain universe online. Institute of Jainology, 2007. URL: <http://www.jainpedia.org/themes/practices/festivals/festivals-of-knowledge.html>
15. Gaur, R. C.; Chakraborty, M. Preservation and Access to Indian Manuscripts : A Knowledge Base of Indian Cultural Heritage Resources for Academic Libraries. Paper presented at ICAL 2009 : vision and roles of future academic libraries. Delhi University. Delhi, 2009. Str. 91 -98.
16. Hamilton, Sue. Indijska filozofija : kratki uvod. Sarajevo : „Šahinpašić“, 2003.
17. Hartman, J. U. Indian Buddhist manuscript in the first millennium CE. // Buddhist Manuscript Cultures : Knowledge, ritual, art / edited by Stephen C. Berkwitz, Juliane Schober and Claudia Brown. London : New York : Routledge, 2009. Str. 95 – 105.
18. Houben, E. M. J; Rath, S. Manuscript Culture : Contours and Parameters. // Aspects of Manuscript Culture in South India / ed. by Saraju Rath. Leiden [u.a.] : Brill, 2012. (Brill's Indological Library ; 40). Str. 1 – 53.
19. Iveković, R. Benares : esej iz Indije. Zagreb : Grafički zavod Hrvatske, 1991.
20. Johnson, Clay D. The Western Discovery of Jain Temple Libraries. // Libraries and Culture. 28, 2(1993), str. 189 – 203.
21. Katičić, R. Stara indijska književnost. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1973.
22. Keay, J. India: a History. London : New Delhi : HarperCollinsPublishers, 2001.
23. Khurshid, A. Growth of Libraries in India. // International Library Review. 4, 1(1972), str. 21 – 65.
24. Kulundžić, Z. Knjiga o knjizi. Zagreb : Školska knjiga, 1951.
25. Mackenzie, Brown C. Purana as Scripture : From Sound to Image of the Holy Word in the Hindu Tradition. // History of Religions. 26, 1(1986), str. 68 – 86.
26. National Mission for Manuscripts. Performance Summary.
URL: <http://www.namami.org/Performance.htm>
27. Patel, J.; Kumar, K. Libraries and Librarianship in India. Westport : Greenwood, 2001.
28. Pollock, S. The language of the gods in the world of men : sanskrit, culture, and power in premodern India. Berkeley : Los Angeles : London : University of California Press, 2006.
29. Rocher, L. Orality and Textuality in the Indian Context. // Sino-Platonic papers. 49(1994), str. 1 – 28.
30. Robinson, A. Kratka povijest Indije. Zagreb : Sandorf, 2015.

31. Scharfe, H. Education in Ancient India. Leiden : Boston : Köln : Brill, 2002.
32. Sharma, R. N. India, Academic Libraries in. // Encyclopedia of library and information science / editors Allen Kent and Harold Lancour. New York : Marcel Dekker, cop. 1968. Vol. 39, str. 203 – 221.
33. Shaw, G. South Asia. // A companion to the history of the book / edited by Simon Eliot and Jonatahan Rose. Malden : Oxford : Victoria : Blackweell Publishing, 2007.
34. Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000.
35. Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica Hrvatska, 2006.
36. Wujastyk, D. Indian Manuscripts. // Manuscript cultures : mapping the field /edited by Jörg B. Quenzer, Dmitry Bondarev, and Jan-Ulrich Sobisch. Berlin : Boston : De Gruyter, [2014]. Str. 159 – 182.

KNJIGE I KNJIŽNICE U STAROJ I SREDNJOVJEKOVNOJ INDIJI

BOOKS AND LIBRARIES IN ANCIENT AND MEDIEVAL INDIA

Sažetak

Knjige i knjižnice u staroj i srednjovjekovnoj Indiji razvile su se usporedno s jakom tradicijom usmene predaje. Rad će prikazati pojavu pisma i razvoj knjižnica uz velike centre učenosti, samostane, hramove i dvorove vladara kao i što je poznato o njihovoj organizaciji, klasifikaciji, katalogizaciji i knjižničnom osoblju. Razmotrit će se i snažno razvijena i produktivna prepisivačka djelatnost te uloga koju je knjiga imala u religioznom životu pojedinih indijskih religioznih sljedbi.

Ključne riječi

Indija; Pismo; Povijest knjižnica; Manuskripti; Prepisivačka djelatnost; Pisaći materijal i uvez knjiga

Abstract

Books and libraries in ancient and medieval India have been developed alongside a strong tradition of oral transmission . This paper will present the invention of script, development of libraries within important educational centers as monasteries, temples and palaces of rulers, and also what we know about their organization, classification and cataloguing system and library staff. It will also discuss the intensely developed production of manuscripts and the special role the book had in the religious life of certain Indian sects.

Keywords

India; Script; Library History; Manuscripts; Manuscript production; Writing material and bookbinding

ŽIVOTOPIS

Rođen sam 16. lipnja 1979. godine u Karlovcu. Nakon završene osnovne škole (OŠ Dragojle Jarnević) upisao sam Medicinsku školu u Karlovcu te maturirao s odličnim uspjehom. Dvopredmetni studij komparativne književnosti i indologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao sam 1999. godine. Diplomirao sam 2011. godine s temom Šaktički tantrizam. Od 12. rujna 2012. do 27. veljače 2014. radio sam kao školski knjižničar u OŠ Katarine Zrinski, Krnjak. 2013. godine upisao sam izvanredni studij bibliotekarstva na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.